

Specifičnosti financijskog izvještavanja s ciljem prepoznavanja računovodstvenih manipulacija u malim i srednjim poduzećima

Turudić, Pavla

Graduate thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:679961>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported / Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Specijalistički diplomski stručni studij, smjer Ekonomika poduzetništva

**SPECIFIČNOSTI FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA S
CILJEM PREPOZNAVANJA RAČUNOVODSTVENIH
MANIPULACIJA U MALIM I SREDNJIM PODUZEĆIMA**

Diplomski rad

Pavla Turudić

Zagreb, srpanj 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Specijalistički diplomski stručni studij, smjer Ekonomika poduzetništva

**SPECIFIČNOSTI FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA S
CILJEM PREPOZNAVANJA RAČUNOVODSTVENIH
MANIPULACIJA U MALIM I SREDNJIM PODUZEĆIMA**

**SPECIFICITIES OF FINANCIAL REPORTING WITH THE
OBJECTIVE OF IDENTIFYING ACCOUNTING
MANIPULATIONS IN SMALL AND MEDIUM-SIZED
ENTERPRISES**

Diplomski rad

Pavla Turudić, 0067590903

Mentor: Doc. dr. sc. Mateja Brozović

Zagreb, srpanj 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(vlastoručni potpis studenta)

Zagreb, 16.07.2024.

(mjesto i datum)

STATEMENT ON THE ACADEMIC INTEGRITY

I hereby declare and confirm by my signature that the final thesis is the sole result of my own work based on my research and relies on the published literature, as shown in the listed notes and bibliography. I declare that no part of the thesis has been written in an unauthorized manner, i.e., it is not transcribed from the non-cited work, and that no part of the thesis infringes any of the copyrights. I also declare that no part of the thesis has been used for any other work in any other higher education, scientific or educational institution.

(personal signature of the student)

Zagreb, 16.07.2024.

(place and date)

SAŽETAK

Danas mikro, mala i srednja poduzeća čine više od 90% udjela poslovanja u cjelokupnom gospodarstvu Hrvatske. Mali i srednji poduzetnici objedinjuju veliki broj subjekata u raznim djelatnostima, koordiniranih kroz različite pravne segmente. Najzastupljeniji organizacijski oblici malih i srednjih poduzeća jesu obrt, dioničko društvo, društvo s ograničenom odgovornošću, jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću te partnerstvo. Poslovanje i funkcioniranje ovih poduzeća sa sobom nose brojne beneficije i restrikcije. Mala i srednja poduzeća se u Republici Hrvatskoj pridržavaju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja te Zakona o računovodstvu. Računovodstvo ima vrlo važnu ulogu unutar poduzeća zbog toga što pomoću financijskih izvještaja prati poslovanje poduzeća. Kompleksnost regulative financijskog izvještavanja i nerazmjerno administrativno naprezanje, ovisno o veličini poduzeća, segment je mnogih znanstvenih i stručnih seminara. Kakvoća i pouzdanost financijskih izvještaja osigurava se revizijom. Revizijom se mogu otkrivati i locirati značajne prijevare i/ili manipulacije koje financijske izvještaje mogu dovesti do stanja neupotrebljivosti na način da nisu pouzdani te da ne prikazuju objektivno i pošteno stanje i rezultat poslovanja poduzeća, a koji su zapravo važni za donošenje odluka korisnika financijskih izvještaja. Mala i srednja poduzeća imaju manje resursa sa kojim raspolažu, manje formalnih procedura, interne kontrole, ako postoje, zastupljene su u manjem omjeru, posluju „na bazi povjerenja“ te su generalno gledajući manje svjesni svoje slabosti na prijevare. Uvažavanjem održivih etičkih standarda i primjenom standardnih revizijskih procedura eksterna revizija osigurava kvalitetne financijske izvještaje te stječe i održava povjerenje javnosti u financijske izvještaje poduzeća. Glavni cilj istraživanja je anonimnim anketnim upitnikom utvrditi percepciju malih i srednjih poduzeća o manipulacijama na financijskim izvještajima.

Ključne riječi: mala i srednja poduzeća, financijski izvještaji, eksterna revizija, prijevare, manipulacije

SUMMARY

Today, micro, small and medium-sized enterprises account for more than 90% of the share of business in the entire economy of Croatia. Small and medium-sized entrepreneurs unite a large number of subjects in various activities, coordinated through different legal segments. The most represented organizational forms of small and medium-sized enterprises are trades, joint-stock companies, limited liability companies, simple limited liability companies and partnerships. The operation and functioning of these companies bring with them numerous benefits and restrictions. In the Republic of Croatia, small and medium-sized enterprises comply with the Croatian Financial Reporting Standards and the Accounting Act. Accounting has a very important role within the company because it monitors the company's operations with the help of financial statements. The complexity of financial reporting regulations and the disproportionate administrative burden, depending on the size of the company, is a segment of many scientific and professional seminars. The quality and reliability of financial statements is ensured by auditing. An audit can detect and locate significant fraud and/or manipulations that can render financial statements unusable in such a way that they are not reliable and do not show an objective and fair state and result of the company's operations, which are actually important for the decision-making of users of financial statements. Small and medium-sized enterprises have fewer resources at their disposal, fewer formal procedures, internal controls, if they exist, are represented in a smaller proportion, operate "on the basis of trust" and are generally less aware of their vulnerability to fraud. By respecting sustainable ethical standards and applying standard audit procedures, external auditing ensures quality financial statements and gains and maintains public trust in the company's financial statements. The main goal of the research is to determine the perception of small and medium-sized enterprises about manipulations on financial statements using an anonymous questionnaire.

Keywords: small and medium-sized enterprises, financial statements, external audit, fraud, manipulation

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Metode istraživanja i izvori podataka.....	1
1.3. Sadržaj i struktura rada.....	2
2. POJAM, ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA	3
2.1. Karakteristike malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj	3
2.2. Institucionalni oblici malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj.....	8
2.3. Beneficije i restrikcija poslovanja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj	13
3. OSNOVNA OBILJEŽJA FINANIJSKIH IZVJEŠTAJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA	15
3.1. Računovodstvena načela, standardi i politike.....	15
3.2. Financijski izvještaji kao izvor informacija za postizanje ciljeva	18
3.3. Opći ciljevi financijskog izvještavanja.....	20
3.4. Korisnici financijskih izvještaja	21
3.5. Specifičnosti financijskih izvještaja malih i srednjih poduzeća	23
4. SPECIFIČNOSTI MANIPULACIJA NA POZICIJAMA FINANIJSKIH IZVJEŠTAJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA	25
4.1. Određivanje prijevara i povijest manipulacije financijskih izvještaja.....	25
4.2. Fenomen i motivi manipuliranja financijskim izvještajima	28
4.3. Mehanizmi manipuliranja financijskim izvještajima	31
4.4. Eksterna revizija kao jedan od mehanizama otkrivanja manipulacija u financijskim izvještajima.....	32
5. PERCEPCIJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA O MANIPULACIJAMA NA FINANIJSKIM IZVJEŠTAJIMA	40
5.1. Instrument istraživanja	40
5.2. Uzorak istraživanja	40
5.3. Rezultati istraživanja i preporuke za daljnja istraživanja	41
6. ZAKLJUČAK	54
LITERATURA	56
PRILOZI	59
POPIS TABLICA	63
POPIS GRAFIKONA	63
POPIS SLIKA	64
ŽIVOTOPIS	66

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Mala i srednja poduzeća u današnje vrijeme čine važan aspekt gospodarstva Republike Hrvatske. Danas mikro, mala i srednja poduzeća čine više od 90% udjela poslovanja u cjelokupnom gospodarstvu Republike Hrvatske. Najčešći razlog za osnivanjem i poslovanjem malih i srednjih poduzeća prouzročila je visoka incidencija nelikvidnog stanovništva te je većina osoba pokrenula ovakva poduzeća upravo iz prinude. Danas mala i srednja poduzeća upošljavaju 73,2% aktivnih građana Republike Hrvatske. Osim što povećavaju i generiraju zaposlenost, mala i srednja poduzeća kontinuirano prisustvuju u procesu povećanja proizvodnje, čine najveći dio izvoza Republike Hrvatske, pokretači su inovacija i inovativne tehnologije te na takav način aktivno sudjeluju u stvaranju dobiti, ali i u tržišnom natjecanju cijelog gospodarskog sustava Republike Hrvatske.

Kvalitetne informacije temelj su uspješnog upravljanja poduzećem. Računovodstvene informacije malih i srednjih poduzeća upravo iz tog razloga moraju biti točne i pravovremene, ali također moraju menadžmentu prikazati racionalne ideje poslovanja poduzeća kako bi se olakšalo upravljanje. Dobro razumijevanje standarda financijskog izvještavanja je neophodno jer nedovoljno poznavanje ili lažno prikazivanje financijskih izvještaja može dovesti do računovodstvenih manipulacija. Samim time primarna tematika ovog rada jest prikazati specifičnosti financijskog izvještavanja koje je podloga za daljnje poslovne odluke, ali s ciljem prepoznavanja i otklanjanja računovodstvenih manipulacija od strane eksterne revizije u malim i srednjim poduzećima.

1.2. Metode istraživanja i izvori podataka

Diplomski rad je podijeljen na teorijski i istraživački dio. Prilikom izrade rada teorijski dio baziran je na korištenju metoda dedukcije, indukcije, sinteze, analize, deskripcije, generalizacije i kompilacije. Za teorijski dio rada koristili su se sekundarni izvori podataka u obliku publikacija domaćih te inozemnih autora, odnosno stručnih i znanstvenih knjiga te stručnih časopisa iz područja računovodstva, revizije, kontrolinga, analize financijskih izvještaja i slično. Istraživački dio rada temelji se na primarnim podacima koji su se prikupili putem anketnog upitnika, raspodijeljenog ispitanicima u malim i srednjim poduzećima u elektronskom obliku. Element istraživanja je anketni upitnik s unaprijed izrađenim pitanjima

na temelju rezultata vlastitog istraživanja izabrane literature, koja je obuhvatila područje vezano uz poznavanje manipulacija na financijskim izvještajima te važnost i utjecaj eksterne revizije na iste.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Osnovni predmet ovog diplomskog rada jest predstaviti, analizirati i protumačiti pojam, ulogu i značaj malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj, proanalizirati koji motivi i prilike utječu na upotrebu manipulacija kao i stručnost eksterne revizije prilikom izražavanja profesionalnog, neovisnog i stručnog mišljenja o istinitosti, ispravnosti i točnosti financijskih izvještaja. Diplomski rad *Specifičnosti financijskog izvještavanja s ciljem prepoznavanja računovodstvenih manipulacija u malim i srednjim poduzećima* sastoji se od dva dijela, teorijskog i praktičnog. U uvodnom dijelu rada ukratko je analiziran sadržaj, ciljevi i metodologija rada te upoznati s načinom analize teme. U drugom dijelu definiran je pojam, uloga i značaj malih i srednjih poduzeća te će se navesti njihove karakteristike, beneficije i restrikcije. U trećem dijelu razrađena je teorijska osnova financijskih izvještaja te njihova specifičnost u malim i srednjim poduzećima. U četvrtom dijelu navedeni su razlozi manipuliranja financijskim izvještajima., definiran je pojam prijevare, pobliže objašnjen pojam eksterne revizije i mehanizmi manipuliranja financijskim izvještajima. Kao vlastiti doprinos radu, obavljena je anketa među malim i srednjim poduzećima o beneficijama, restrikcijama i općenito mišljenju o važnosti eksterne revizije na financijskim izvještajima te učestalost i razlozi manipuliranja istim. Prikupile su se adrese različitih računovođa, direktora, menadžera i rukovoditelja, a zatim se anonimnim anketnim upitnikom provelo istraživanje s pitanjima zatvorenog tipa radi praktičnije i lakše analize i interpretacije. Ishod istraživanja razradio se i analizirao statistički pri čemu su se za određeni dio pitanja koristile tablice i grafikoni. Diplomski rad završava zaključkom u kojem su se izdvojili ključni elementi koje je potrebo razumjeti i istaknuti. Naglašeni su rezultati vlastitog istraživanja te vlastito mišljenje o istraženju temi. Nakon toga slijediti literatura te popis tablica, grafikona i slika.

2. POJAM, ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA

Mikro, mala i srednja poduzeća pokretači su gospodarskog razvitka mnogih europskih zemalja. Ona kao takva stvaraju nova radna mjesta, osiguravaju društvenu koheziju te stimuliraju gospodarski uzlet. Iako se institucionalni i zakonodavni okviri za mala i srednja poduzeća razlikuju među gospodarstvima, oni dijele određene zajedničke karakteristike. Zajednička osobina svih gospodarstva jest spoznaja da se dionicama ne trguje na organiziranom tržištu kapitala, kao i činjenica da je svrha korporativnog upravljanja često vođenje i održavanje obiteljskog poduzeća. U ovom poglavlju pobliže su opisane karakteristike malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj, zajedeno sa kriterijima veličine u Republici Hrvatskoj koji su propisani Zakonom o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) i Zakonom o poticanju malog gospodarstva (NN 29/02, 63/07, 53/12, 56/13, 121/16). Poduzeća se klasificiraju na mikro, mala, srednja i velika. Pri tome se koriste kriteriji iznosa ukupne aktive, veličina prihoda i prosječan broj zaposlenika u poslovnoj godini (Zakon o računovodstvu, NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22). U poglavlju su između ostalog opisane i beneficije te restrikcije kompatibilne s ovim definicijama. Glavni prioritet ovog poglavlja je dati osnovnu definiciju malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj koja je ključna za sve interne i eksterne korisnike.

2.1. Karakteristike malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj

Mala i srednja poduzeća se danas ističu kao veliki i bitan aspekt gospodarstva kojem bi svaka država trebala dati posebno mjesto u razvoju poduzetništva. „Prema podacima Hrvatske obrtničke komore i Hrvatske gospodarske komore vidljivo je da su mala i srednja poduzeća ključan čimbenik hrvatskog gospodarstva, njegovog rasta i razvoja“ (Žager i Dečman, 2015). Zahvaljujući lakšoj primjeni inovacija u upravljanju, boljoj komunikaciji unutar poduzeća i prilagodljivosti, mala i srednja poduzeća predstavljaju temelj za sve zemlje koje žele prilagoditi svoja gospodarstva novim tržišnim uvjetima. Kako bi se osigurao kontinuirani razvoj malog i srednjeg poduzetništva potrebna je pomoć države i institucija koje podupiru razvoj ovih poduzeća i kao takve nastoje otkloniti glavne prepreke razvoju kao što su ograničeni izvori financiranja, zakonska i pravna ograničenja, korupcija te im osigurati i omogućiti povoljne tržišne uvjete te poticajne programe kreditiranja (Dražić Lutilsky, 2010). Zakonom o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) poduzetnici se dijele na mikro, male, srednje i velike ovisno o indikatorima koji su definirani na posljednji dan prošle

poslovne godine za koju se formiraju financijski izvještaji. Pokazatelji na temelju kojih se razvrstavaju poduzetnici su ukupni iznos aktive, iznos prihoda i prosječan broj radnika tijekom poslovne godine. U idućoj tablici je prikazano razvrstavanje poduzetnika na temelju Zakona o računovodstvu.

Tablica 1. Klasifikacija poduzeća prema Zakonu o računovodstvu (svi iznosi su izraženi u eurima)

KRITERIJ	MIKRO	MALI	SREDNJI	VELIKI
UKUPNA AKTIVA	350.000,00	4.000.000,00	20.000.000,00	Poduzetnici koji prelaze granične pokazatelje u najmanje dva od tri uvjeta srednjih poduzetnika.
PRIHODI	700.000,00	8.000.000,00	40.000.000,00	
BROJ RADNIKA	10	50	250	

Izvor: izrada autorice na temelju Zakona o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22), čl. 5, st. 2, na snazi od 28.07.2023.

U Republici Hrvatskoj, osim Zakona o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22), postoji i Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva (NN 29/02, 63/07, 53/12, 56/13, 121/16), koji je usvojen radi reguliranja poticajnih mjera usmjerenih razvoju malog i srednjeg poduzetništva.

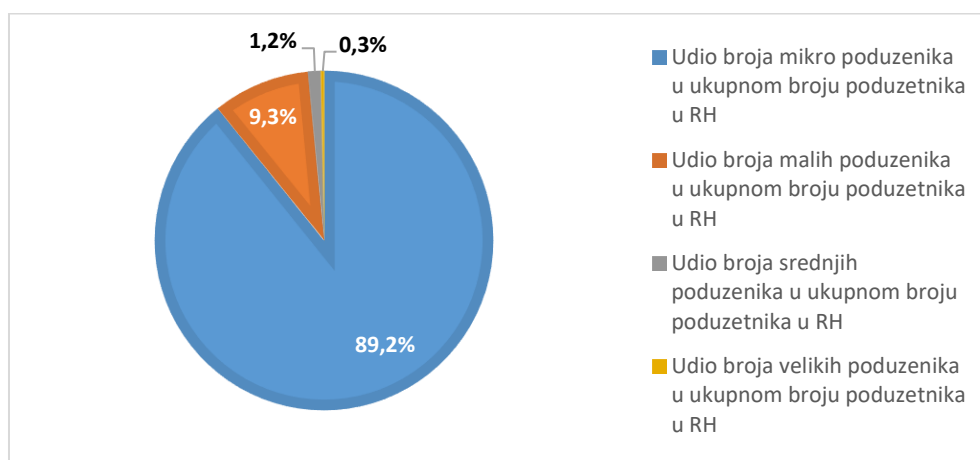
Tablica 2. Klasifikacija poduzeća prema Zakonu o poticanju razvoja malog gospodarstva (svi iznosi su izraženi u eurima)

KRITERIJ	MIKRO	MALI	SREDNJI
UKUPNA AKTIVA	2.000.000,00	10.000.000,00	Poduzetnici koji prelaze granične pokazatelje u najmanje dva od tri uvjeta srednjih poduzetnika.
PRIHODI	2.000.000,00	10.000.000,00	
BROJ RADNIKA	10	50	

Izvor: izrada autorice na temelju Zakona o poticanju razvoja malog gospodarstva (NN 29/02, 63/07, 53/12, 56/13, 121/16), čl. 3, st. 2-4, na snazi od 31.12.2016.

U 2022. godini poslovalo je 150.846 poduzetnika. Najviše je bilo mikro poduzetnika, njih 134.587 (89,2%), malih 14.102 (9,3%), srednjih 1.753 (1,2%), a velikih 404 (0,3%). U 2022. godini mali, srednji te veliki poduzetnici postigli su neto dobit, dok su mikro poduzetnici poslovali sa neto gubitkom. „Kod malih poduzetnika neto dobit iznosila je 2,01 milijardi eura, kod srednjih 2,01 milijardi eura, kod velikih 2,31 milijardi eura, a kod mikro poduzetnika neto gubitak iznosio je 1,03 milijun eura“ (fina.hr, 2022).

Grafikon 1. Udio poduzetnika u ukupnom broju poduzetnika u 2022. godini - prema veličini poduzetnika

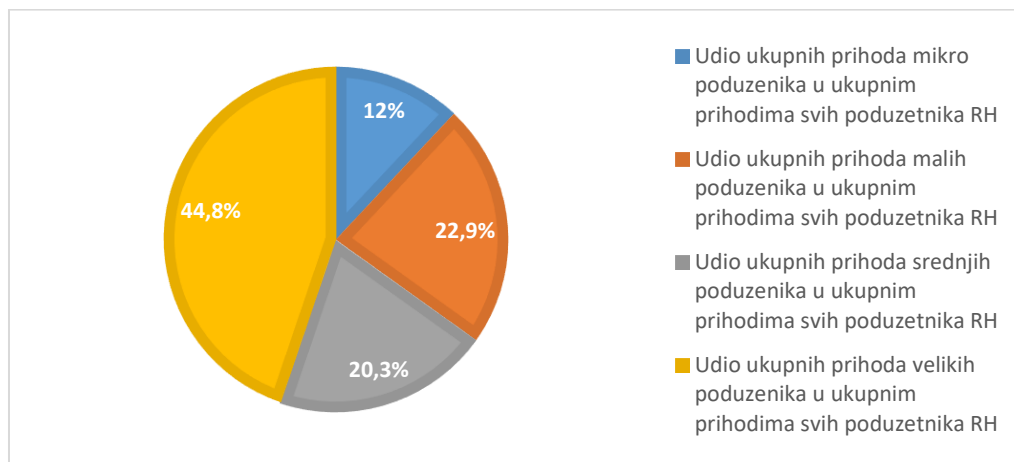
Izvor: fina.hr, Registar godišnjih financijskih izvještaja. Dostupno na:

<https://www.fina.hr/novosti/rezultati-poslovanja-poduzetnika-u-2022.-godini-razvrstani-po-velicini>,

(bd, 2024.)

Iz grafikona 2. vidljivo je da udio ukupnih prihoda velikih poduzetnika u ukupnim prihodima svih poduzetnika Republike Hrvatske dominantno su najveći i to za 44,8%. Slijede ih udio ukupnih prihoda malih poduzetnika u ukupnim prihodima svih poduzetnika sa 22,9%, udio ukupnih prihoda srednjih poduzetnika u ukupnim prihodima svih poduzetnika sa 20,3% i udio ukupnih prihoda mikro poduzetnika u ukupnim prihodima svih poduzetnika sa 12%.

Grafikon 2. Ukupni prihodi svih poduzetnika u Republici Hrvatskoj u 2022. godini - prema veličini poduzetnika

Izvor: fina.hr, Registar godišnjih financijskih izvještaja. Dostupno na:

<https://www.fina.hr/novosti/rezultati-poslovanja-poduzetnika-u-2022.-godini-razvrstani-po-velicini>,
(bd, 2024.)

Veliki poduzetnici svojim rezultatima neosporno prevladavaju u gospodarstvu Republike Hrvatske. Prema rezultatima Financijske agencije, u sklopu članka *Rezultati poslovanja poduzetnika u 2022. godini - razvrstani po veličini*, 2022. godine velikih poduzetnika je bilo 404 koji su imali 269.667 zaposlenih te su ostvarili sljedeće rezultate:

- ukupne prihode od 65,35 milijarde eura (udio 44,8%),
- ukupne rashode u iznosu od 62,33 milijardi eura (udio 45,2%),
- 3,01 milijardi eura dobiti razdoblja (udio 30,2%),
- 703,43 milijuna eura gubitka razdoblja (udio 18,8%) i
- 2,31 milijarde eura neto dobiti (udio 37,1%).

U odnosu na 2021. godinu, veliki poduzetnici su povećali broj zaposlenih (+1,5%), ukupne prihode (+31,4%), ukupne rashode (+33%), bruto investicije (+9,1%), dobit razdoblja za (+4,4%), gubitak razdoblja (+57,7%), ali su smanjili neto dobit (-5,2%) (fina.hr, 2022). Nadalje, u 2022. godini srednjih poduzetnika je bilo 1.753 koji su imali 186.708 zaposlenih te su ostvarili sljedeće rezultate (fina.hr, 2022):

- 29,65 milijardi eura ukupnih prihoda (udio od 20,3%),
- 27,27 milijardi eura ukupnih rashoda (udio 19,8%),

- 2,23 milijardi eura (udio od 22,3%),
- gubitak razdoblja od 212,36 milijuna eura (udio 5,8%), i
- 2,01 milijardi eura neto dobiti (udio 32,2%).

Srednji poduzetnici su u 2022. godini, u odnosu na 2021. godinu, povećali broj zaposlenih (+3%), ukupne prihode (+20,2%), ukupne rashode (+19,1%), bruto investicije (+17,4%), dobit razdoblja (+26,5%), smanjili gubitak razdoblja (-9,1%), ali su povećali neto dobit (+32,1%) (fina.hr, 2022).

„Veliki i srednji poduzetnici s najvećom dobiti razdoblja u 2022. godini bili su: INA d.d., PLIVA HRVATSKA d.o.o. i TANKERSKA PLOVIDBA d.d. (veliki) te OMS UPRAVLJANJE d.o.o., EMMA GAMMA ADRIATIC d.o.o. i TANKERSKA NEXT GENERATION d.d. (srednji)“ (fina.hr, 2022).

U 2022. godini malih poduzetnika je bilo 14.102 koji su imali 266.262 zaposlenih te su ostvarili sljedeće rezultate (fina.hr, 2022):

- ukupne prihode od 17,49 milijardi eura (udio 12%),
- ukupne rashode od 17,37 milijardi eura (udio 12,6%),
- dobit razdoblja od 2,07 milijardi eura (udio od 20,8%),
- gubitak razdoblja od 2,17 milijardi eura (udio 58,3%), i
- 103,01 milijuna eura neto gubitka.

U odnosu na 2021. godinu, mali poduzetnici su povećali broj zaposlenih (+3,6%), ukupne prihode (+20,8%), ukupne rashode (+20,6%), dobit razdoblja (+23%), gubitak razdoblja (+29,2%), neto dobit (+21,2%) te bruto investicije (+26%) (fina.hr, 2022).

„Mali i mikro poduzetnici s najvećom dobiti razdoblja u 2022. godini bili su: ENERGIJA PROJEKT d.d., GRUPA JADRANSKI LUKSUZNI HOTELI d.o.o. i PORSCHE ZAGREB d.o.o. (mali) te AB LIVING d.o.o., ALFA HOLDER d.o.o. i ALFA ANCORAS d.o.o. (mikro)“ (fina.hr, 2022).

U 2022. godini sve četiri kategorije poduzetnika ostvarile su pozitivan rezultat. To je rezultiralo pozitivnim trgovinskim saldom poduzetnika na razini cijele Republike Hrvatske i to u iznosu od 7,58 milijarda eura, odnosno 34,91 milijardi eura izvoza i 27,33 milijardi eura uvoza.

2.2. Institucionalni oblici malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj

Promatrajući poduzeća općenito ona mogu biti ustrojena u svim oblicima no kada je riječ o malim i srednjim poduzećima najčešći njihovi oblici organiziranja u Republici Hrvatskoj su:

- a. obrt,
- b. dioničko društvo,
- c. društvo s ograničenom odgovornošću,
- d. jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću i
- e. partnerstvo.

Temeljem Zakona o obrtu (NN 143/13, 127/19, 41/20) obrt je samostalno i trajno obavljanje dopuštenih gospodarskih djelatnosti od strane fizičke osobe sa svrhom postizanja dohotka ili dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu. Pravna osoba također može obavljati poslove obrta, ali pod uvjetom da obnaša gospodarsku djelatnost. U većini slučajeva, dopušta se svaka gospodarska djelatnost koja u Zakonu o obrtu nije zabranjena. Obrti u smislu Zakona o obrtu (NN 143/13, 127/19, 41/20) su:

- slobodni obrt: obrt za čije je poslovanje potrebno ispuniti samo osnovne uvjete, a to znači da se ne traži propisana stručna sprema,
- vezani obrt: obrt za čije je poslovanje, osim osnovnih uvjeta, potrebno imati i položen ispit o stručnoj osposobljenosti, majstorski ispit ili adekvatna srednja stručna sprema,
- povlaštteni obrt: obrt za čije je poslovanje uvjetovano povlasticama, a koje je izdalo nadležno ministarstvo.

Obrt je potrebno upisati u Obrtni registar te obrtnik je nakon toga dužan početi s radom u periodu od godine dana odnosno od trenutka pribavljanja obrtnice. Obrt prestaje s radom prilikom odjave ili snagom zakona, a to može značiti da obrtnik nije započeo sa radom u periodu od godine od pribavljanja obrtnice, smrti obrtnika te zatvorska ili neka druga zakonska kazna usko vezana s izvođenjem djelatnosti obrta.

Dioničko društvo je trgovačko društvo u kojem članovi (dioničari) sudjeluju s ulozima u temeljnom kapitalu podijeljenom na dionice (Škrtić, 2006). Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) definira dioničko društvo kao trgovačko društvo u kojem članovi društva u temeljnom kapitalu sudjeluju s ulozima, a koji su podijeljeni na dionice. Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07,

146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) također navodi kako dioničko društvo može imati više, ali i samo jednog dioničara koji ne odgovaraju za obveze samog društva. Osim u novcu temeljni kapital može biti i u obliku prava i/ili stvari preračunatih u novčanu vrijednost. Zakonom o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) dioničko društvo se može formirati na dva načina:

- sukcesivno: izvršenje javnog poziva za otkup dionica, i
- simultano: otkup svih dionica pri osnivanju.

Zakonom o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) statut je osnovni akt koji utvrđuje tvrtku, sjedište, predmet poslovanja, prava i obveze tijela društva, visinu temeljnog kapitala, duljinu trajanja društva i ostala statusna prava ovoga društva. Dioničari su osnivači društva koji moraju usvojiti statut i oni ne smiju biti povezani sa financiranjem terorizma i pranja novca te ne smiju biti pravomoćno i kazнено osuđeni u vrijeme kada traju pravne posljedice osude (Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma, NN 108/17, 39/19, 151/22). Glavna tijela u dioničkom društvu su nadzorni odbor, glavna skupština i uprava te u nekim poduzećima i radnički savjet. Postoje privatna i javna dionička društva. Privatno dioničko društvo, s jedne strane, ima udjele koji su u vlasništvu manjeg broja dioničara. Javno dioničko društvo, s druge strane, pribavlja kapital na način da uputi poziv zainteresiranoj publici na upis dionica. Najmanji broj članova u privatnom društvu su dvije osobe, a u javnom sedam (Zakonom o trgovačkim društvima, NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23). Prema Zakonu o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) razlozi za prestanak društva su:

1. istek vremena određenoga u statutu, ako je društvo bilo osnovano na određeno vrijeme,
2. odluka glavne skupštine koja se mora donijeti s glasovima koji predstavljaju najmanje tri četvrtine temeljnog kapitala,
3. pravomoćna odluka registarskog suda kojom se određuje brisanje društva po službenoj dužnosti,
4. pripajanje društva drugome društvu, spajanje s drugim društvom i podjela društva razdvajanjem,
5. otvaranje stečajnog postupka,

6. ništetnost društva,
7. ukidanje društva.

Društvo s ograničenom odgovornošću u smislu Zakona o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) je trgovačko društvo u kojem jedna/više pravnih/fizičkih osoba uplaćuje udjele u unaprijed dogovorenem temeljnom kapitalu te poslovni ulozi ne moraju biti jednaki. Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) navodi da ukupan iznos svih uloga mora odgovarati iznosu temeljnog kapitala društva. U usporedbi s obrtom, društvo s ograničenom odgovornošću ima razne beneficije, ali ima kompleksniju poreznu i računovodstvenu politiku koju su subjekti obvezni provoditi. Mala i srednja poduzeća se najčešće formiraju u obliku društva s ograničenom odgovornošću zbog osjetno manje formalnosti u odnosu na dionička društva. Broj osoba, odnosno članova, je neograničen no najčešće je riječ o manjem broju osoba te je u tom slučaju kapital manji naspram dioničkog društva. Za obveze društva članovi društva ne odgovaraju za posljedice nego snose rizik samo do visine njihovog uloga. Društveni ugovor je temelj kojim se osniva društvo s ograničenom odgovornošću, a kojeg su svi osnivači dužni potpisati te ga je kao takvog potrebno ovjeriti kod javnog bilježnika. Prema Zakonu o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) uprava i skupština su obvezatni organi društva s ograničenom odgovornošću, a fakultativni organ je nadzorni organ. Između navedenih organa postoji hijerarhijski odnos tako da se skupština smatra najvišim organom i to zato jer je najvažnija volja članova društva. Društvo s ograničenom odgovornošću može prestati sa svojim poslovanjem iz sljedećih razloga:

1. ukidanjem društva,
2. odlukom članova društva,
3. spajanjem ili pripajanjem drugom društvu,
4. stečajem,
5. likvidacijom,
6. protek vremena ako je društvo osnovano na određeno vrijeme.

„Prema izmjenama i dopunama Zakona o trgovačkim društvima, koje je usvojio Hrvatski sabor 21. rujna 2012. godine uvodi se novi trgovački oblik, a to je jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću“ (Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o trgovačkim društvima,

2012). Temeljem Zakona o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23) društvo koje ima najviše pet članova i jednog člana uprave može se osnovati na pojednostavljeni način, a takvo društvo je jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću. Najniži iznos temeljnog kapitala jednostavnog društva s ograničenom odgovornošću društva je 1,00 euro, a najniži nominalni iznos poslovnog udjela 1,00 euro (Zakon o trgovačkim društvima, NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23). Potpisivanjem društvenog ugovora članovi mogu uvjetovati dodatne uplate novca ili ispunjenje drugih činidbi, a koje za rezultat imaju povećanje temeljnog kapitala društva. „Pristupanjem Republike Hrvatske Europskoj uniji, a prema načelu slobode poslovnog nastanka i sloboda pružanja usluga, trgovačka društva osnovana u zemljama Europskoj uniji mogu slobodno djelovati na području Hrvatske, bez potrebe osnivanja posebnih organizacijskih jedinica, uvođenje ovog novog trgovačkog društva u hrvatski pravni sustav trebalo bi poslužiti u prvom redu kao alternativa mogućnosti osnivanja takvih društava u državama članicama Europske unije“ (Tolušić, 2012).

Partnerstvo ili ortaštvo jest udruživanje dvoje ili više pravnih osoba koje temeljem dogovora i ugovora osnivaju partnersko poduzeće (Škrtić, 2006). U partnerstvu ili ortaštvu vlasnici se udružuju kako bi ostvarili svoje zajedničke interese, ciljeve i profite. Vlasnici, odnosno partneri, u posao ne unose samo financijske elemente nego i podršku, ideje, rad, stručnost te vještine. Partnerstva se dijele na opće partnerstvo i ograničeno partnerstvo. Prednosti partnerstva su veliki izbor talenata, veći ulog novca, lakoća osnivanja te mogućnost porezne odgode (Škrtić, 2006). S druge strane postoje i nedostaci koji mogu biti neograničena odgovornost, teškoća prijenosa vlasništva, pomanjkanje kontinuiteta te moguća prisilna likvidacija. Partnerstvo prekida svoje djelovanje nakon ne/ispunjenja svog zajedničkog cilja, destabilizacije partnerove imovine, protekom vremena na koje je potpisan ugovor, dogovorom između ortaka/partnera, smrću ortaka/partnera ili odvajanje ortaka/partnera ako ih ima dva (Zakon o obveznim odnosima, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23). U slučaju prestanka partnerstva ili ortaštva prvo mora doći do podjele zajedničke imovine i to na taj način da se prvo podmire eventualni dugovi, druga stavka je vraćanje uloga te se preostali dio dijeli ovisno o ulozima.

Tablica 3. Aktivna trgovačka društva prema pravno ustrojbenim oblicima i aktivni obrti lipanj 2022.

USTROJBENI OBLIK	oznaka	aktivni subjekti	udio
dioničko društvo	d.d.	678	0,3%
društvo sa ograničenom odgovornošću	d.o.o.	104.773	41,9%
jednostavna trgovačka društva s ograničenom odgovornošću	j.d.o.o.	35.854	14,3%
javna trgovačka društva	j.t.d.	172	0,1%
podružnice inozemnih trgovačkih društava ili pojedinca	podružnica	508	0,2%
ostali pravno ustrojbeni oblici	ostali	118	0,0%
obrt	obrt	107.951	43,2%
UKUPNO		240.780	100%

Izvor: izrada autorice na temelju STATISTIČKE INFORMACIJE LIPANJ 2022., HRVATSKA OBRTNIČKA KOMORA, Zagreb, rujan 2022., Dostupno na: https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2022-09/Statisti%C4%8Dke_informacije_lipanj_2022.pdf (bd, 2024.)

Iz tablice je vidljivo kako je u 2022. godini broj obrta bio najveći sa čak 107.951 aktivnih subjekata što u ukupnom udjelu svih trgovačkih društva čini 43,2%. Nakon obrta slijedi društvo sa ograničenom odgovornošću sa 104.773 aktivnih subjekata što je zapravo 41,9% od ukupnog udjela svih aktivnih trgovačkih društva u lipnju 2022. godine. Najmanje aktivnih trgovačkih društva pravno ustrojbenim oblicima u lipnju 2022. godine su javna trgovačka društva. Obzirom na veliki broj obrta i društva sa ograničenom odgovornošću može se reći kako je njihovo poslovanje jednostavnije i praktičnije. Prednosti obrta su: mogućnost osnivanja putem internetskih stranica, mali troškovi osnivanja, mogućnost plaćanja paušalnog poreza na dohodak, samostalno vođenje knjigovodstva te jednostavno i brzo gašenje istoga. Također, društvo sa ograničenom odgovornošću je moguće osnovati putem internetske stranice, manje porezno opterećenje u odnosu na obrtnike, mogućnost plaćanja PDV-a, vođenje dvojnog knjigovodstva koje omogućuje bolje izvještavanje o poslovanju društva.

2.3. Beneficije i restrikcija poslovanja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj

Rukovođenje bilo kakvim poduzećem je mukotrpan proces kojim se na najbolji mogući način pokušava ostvariti resurse te ih usmjeriti na čin ostvarenja dobiti kako bi samo poduzeće moglo biti održivo na gospodarskom tržištu. Svako poduzeće je drugačije po svojoj djelatnosti i veličini te kao takvo ima svoje prednosti i nedostatke.

Prema Kolakoviću (2006) beneficije malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj su:

- lakša prilagodljivost promjena,
- dobra komunikacija i informiranost među zaposlenicima,
- mogućnost ostvarivanja zarade ako se radi na inovativnoj viziji,
- sigurnost posla ukoliko poduzeće posluje konstruktivno,
- pruža izvor stimulacija, psihološkog zadovoljstva ili samo aktualizaciju,
- brža reakcija na probleme klijenata,
- stopa zapošljavanja je viša,
- jednostavnije praćenje i kontroliranje,
- obiteljsko zapošljavanje,
- neovisnost,
- fleksibilnost i sl.

Postizanje i održavanje ciljeva u okviru poslovne reputacije je izazov sa kojim se susreću mala i srednja poduzeća što zapravo može snositi dodatnu odgovornost. S druge strane, Ruškić (2017) navodi kako restrikcije malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj su:

- velika fluktuacija zaposlenih,
- jedna osoba radi više različitih poslova u isto vrijeme,
- nedostatak stručnosti i znanja
- ovisnost o događanjima na tržištu,
- usprkos uspješnom početku i tijeku poslovanja uspjeh ovim poduzećima može poljuljati pojava konkurencije na istom tržištu,
- teže im je pronaći izvore financiranja,
- veliki broj malih i srednjih poduzeća propada,
- dolazi po rasta odgovornosti vlasnika i menadžera u odnosu na rad kos poslodavaca,
- nerazvijena pravna regulativa.

Ako pravne regulative nisu dovoljno razvijene to će dovesti do lošeg utjecaja na funkcioniranje malih i srednjih poduzeća. U idućem poglavlju su pobliže objašnjena osnovna obilježja financijskih izvještaja malih i srednjih poduzeća.

3. OSNOVNA OBILJEŽJA FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA

Financijski izvještaji su pokazatelj sigurnosti i uspješnosti poslovanja kako malih i srednjih poduzeća tako i svakog drugog poduzeća. Kroz cijeli svoj životni vijek poduzeća su dužna neprestano poboljšavati svoj posao te donositi nužne odluke kako bi se osigurao njegov rast i razvoj. Računovodstvo ima vrlo važnu ulogu unutar poduzeća zbog toga što pomoću financijskih izvještaja prati poslovanje poduzeća.

3.1. Računovodstvena načela, standardi i politike

Računovodstveni sustav Republike Hrvatske određen je propisima, standardima i zakonima. Oni čine nezaobilazni segment regulativnog koncepta kojima se utvrđuje postupanje sudionika mehanizma unutar kojeg funkcioniraju. Računovodstvo malih i srednjih poduzeća definirano je Zakonom o računovodstvu, računovodstvenim standardima te poreznim propisima. Gulin i suradnici (2003) navode kako okvir financijskog izvještavanja poduzetnika čine:

- a. računovodstvena načela,
- b. računovodstveni standardi,
- c. računovodstvene politike i
- d. računovodstvene pretpostavke.

Računovodstvena načela temelj su računovodstvenih standarda, a prema svojem korištenju razlikuju se od države do države. Računovodstvena načela diktiraju paradigmu i temeljne karakteristike računovodstva. U Republici Hrvatskoj se primjenjuje Međunarodne standarde financijskog izvještavanja (MSFI), Međunarodne računovodstvene standarde (MRS) te Hrvatske standarde financijskog izvještavanja (HSFI).

Mala i srednja poduzeća se u Republici Hrvatskoj pridržavaju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja (HSFI) koji kao primarna načela financijskog izvještavanja navode:

- a. značajnost i sažimanje,
- b. neograničenost vremenskog poslovanja,
- c. nastanak događaja,
- d. dosljednost (materijalnost),
- e. opreznost,
- f. usporedivost,

- g. bilančni kontinuitet (početna bilanca),
- h. prijeboj i
- i. odvojeno mjerenje stavki.

Načelom značajnosti i sažimanja se nalaže da svaka bitna skupina sličnih pozicija treba biti odvojeno predočena u financijskim izvještajima. „Informacija je značajna ako njezino neobjavlivanje može utjecati na poslovne odluke korisnika koji odluke donose na temelju financijskih izvještaja“ (Odluka o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja, 2015). Načelo neograničenosti vremenskog poslovanja predstavlja načelo da poduzetnik nema nikakvu namjeru, potrebu za likvidacijom ili značajno smanjiti opseg poslovanja. Načelom nastanka događaja se propisuje da se učinci od transakcija i/ili ostalih događaja priznaju kada nastanu, a ne kada se novac primi ili isplati. Prema Odluci o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja imovina, obveze, kapital, prihodi i rashodi, dobit i gubitak, priznaju se u financijskim izvještajima po načelu nastanka događaja, a u skladu s kriterijima priznavanja. Načelom dosljednosti se sve pozicije u financijskim izvještajima predočavaju i klasificiraju na isti način kroz više obračunskih razdoblja. Računovodstvene politike priznavanja i mjerenja pozicija u financijskim izvještajima bi se trebale dosljedno i pravilno primjenjivati. Kod sastavljanja financijskih izvještaja vrlo je važno načelo opreznosti. Načelo opreznosti sa sobom uključuje i razboritost za prosuđivanje u uvjetima kada dolazi do neizvjesnosti. Načelom opreznosti nedopustivo je anticipiranje dobiti, a dozvoljeno je anticipiranje gubitka (Odluka o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja, 2015). Načelo usporedivosti nalaže da korisnici financijskih izvještaja moraju objavljivati usporedne informacije za prethodno razdoblje i to za sve iznose i pozicije financijskih izvještaja. Načelo bilančnog kontinuiteta odnosno početna bilanca nalaže da početna bilanca jednog razdoblja odgovara zadnjoj bilanci iz prethodne godine. Načelom prijeboja onemogućeno je prebijanje imovine, obveza, prihoda i rashoda osim u slučaju ako se standardom to zahtijeva. Na temelju Odluke o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja načelo odvojenog mjerenja stavki nalaže da se stavke imovine, obveza i kapitala mjere odvojeno.

Na temelju svega navedenog, u korelaciji priznavanja i mjerenja pozicija financijskih izvještaja, osnovna načela su opći postupci i pravila koje prihvaća računovodstvena zajednica, a koriste se kod prezentacija i sastavljanja financijskih izvještaja. Hrvatski standardi financijskog izvještavanja reguliraju sastavljanje, prezentiranje i objavljivanje financijskih izvještaja za male i srednje poduzetnike. Osnovna svrha Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja jest uvođenje osnove za sastavljanje i prezentiranje financijskih izvještaja. Hrvatski standardi

financijskog izvještavanja za cilj imaju zadovoljavanje interesa javnosti i to na način da su informacije u financijskim izvještajima transparentne i kvalitetne. „Svrha ovih standarda je propisati osnovu za sastavljanje i prezentaciju financijskih izvještaja, pomoć revizorima u formiranju mišljenja jesu li financijski izvještaji u skladu s Hrvatskim standardima financijskog izvještavanja i pomoć korisnicima financijskih izvještaja pri tumačenju podataka i informacija koje su sadržane u financijskim izvještajima“ (Odluka o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja, 2008).

Slika 1: Normativni okvir računovodstva

Izvor: Žager, K.; et al. (red. Lajoš Žager): (2016) Računovodstvo I: računovodstvo za ne računovođe, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, str. 143.

„Računovodstvene su politike posebna načela, osnove, dogovori i praksa koje je usvojio poslovni subjekt u sastavljanju i prezentiranju financijskih izvješća“ (Gulin i sur., 2003). Ciljevi računovodstvenih politika koriste se pri realizaciji ciljeva poslovnih politika poduzeća. (Ramljak, 1999.) Prilikom sastavljanja i prezentiranja financijskih izvještaja poduzeća su dužna usvojiti i primjenjivati računovodstvene politike, a koje se percipiraju kao posebni skup načela, osnova, dogovora i praksa. Računovodstvene politike imaju izniman utjecaj na stavke imovine u bilanci i prihode i rashode u računu dobiti i gubitka pa je upravo iz tog razloga izbor računovodstvenih politika jako bitan iz razloga jer može imati posljedice na njihovu primjenu. Glavni cilj primjene računovodstvenih politika je prikazivanje fer stanja financijskog položaja i financijske uspješnosti poslovanja na način da se u financijskim izvještajima prikaže što realnija slika svih ekonomskih događaja koji su prethodili njihovom sastavljanju (Habek, 2002). O računovodstvenim politikama odlučuje uprava poduzeća, odnosno menadžment, te se zapravo rijetko mijenjaju. Standardi financijskog izvještavanja imaju bitnu ulogu za odabir računovodstvenih politika. U Republici Hrvatskoj to su Međunarodni standardi financijskog

izvještavanja i Hrvatski standardi financijskog izvještavanja. Važno je za napomenuti kako Hrvatski standard financijskog izvještavanja 3 – Računovodstvene politike, promjene računovodstvenih procjena i pogreške služi kao okosnica pri izboru računovodstvenih politika kao i njihovoj promjeni te poznavanju učinaka takvih promjena. Također, prilikom odabira računovodstvenih načela valjalo bi se voditi načelom opreznosti koje se u ovom poglavlju već spomenuo. U idućem poglavlju će se detaljnije prikazati kako financijski izvještaji mogu biti izvor informacija za postizanje ciljeva.

3.2. Financijski izvještaji kao izvor informacija za postizanje ciljeva

Financijski izvještaji predstavljaju strukturirani pregled financijskog položaja, financijske uspješnosti i promjene financijskog položaja svakog poslovnog subjekta. „Svi financijski izvještaji moraju se promatrati povezano i ovisno jedan o drugome jer u suprotnom korisnici računovodstvenih informacija mogu stvoriti pogrešnu sliku o kvaliteti poslovanja poduzeća“ (Dečman, 2012). „Neki su statičkog karaktera i prikazuju financijsku situaciju na određeni dan, dok drugi prikazuju promjene ekonomskih kategorija kroz određeno razdoblje te stoga imaju dinamički karakter“ (Žager i sur., 2017). Temeljna odrednica informacija su preciznost, točnost, adekvatnost, usporedivost i starost. Informacija označava jedinstven čimbenik jer se njezinom primjenom ona sama po sebi ne gubi te se može iznova upotrebljavati u idućem razdoblju. Informacija nikada neće izgubiti na svojoj relevantnosti, osim u smislu kada dođe do njezinog zastarijevanja. Koliko je neka informacija dragocjena najčešće se manifestira prilikom donošenja poslovnih odluka. Primarni ciljevi financijskih izvještaja su pružanje informacija širokom krugu korisnika koji će ih koristiti u donošenju odluka i procjena koja je važna tijekom raspodjele sredstava (Blažević i sur., 2013). Prema Zakonu o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) godišnje financijske izvještaje čine:

- a. izvještaj o financijskom položaju (bilanca),
- b. izvještaj o dobiti (račun dobiti i gubitka),
- c. izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti,
- d. izvještaj o novčanim tokovima,
- e. izvještaj o promjenama kapitala i
- f. bilješke uz financijske izvještaje.

Izvještaj o financijskom položaju, bilanca, jest financijski izvještaj koji sustavno prikazuje imovinu, obveze i kapitala poduzeća na određeni dan te osigurava osnovu za izračunavanje stope prinosa i procjenu strukture kapitala. To je financijski izvještaj koji pruža kratak prikaz

imovine koju društvo posjeduje i izvore financiranja imovine. Bilanca se sastoji od aktive koja predstavlja imovinu te pasiva koja predstavlja zbroj kapitala i obveza. Dugotrajna i kratkotrajna imovina su pozicije koje pripadaju aktivi, dok su kapital i rezerve, dugoročne te kratkoročne obveze pozicije pasive. Razlikuju se više vrsti bilanci, a to su početna bilanca, zaključna bilanca, konsolidirana bilanca, diobena i fuzijska bilanca, pokusna bilanca, likvidacijska bilanca, zbrojna bilanca i sanacijska bilanca. Izvještaj o dobiti, račun dobiti i gubitka, jest izvještaj koji prikazuje prihode, rashode te poslovni rezultat koje poduzeće ostvaruje tijekom pojedinog obračunskog razdoblja. „Jedan je od temeljnih financijskih izvještaja, a njegovi elementi su prihodi, rashodi i njihova razlika, dobit ili gubitak“ (Žager, 2017). „Dobit ili gubitak nastaje kao razlika ukupnih prihoda i rashoda korigirana za porezno opterećenje ukoliko se ostvaruje dobit“ (Helfert, 1997). Dobit ili gubitak razdoblja investitorima i kreditorima prikazuje ukupnu profitabilnost i učinkovitost poduzeća za generiranje dobiti od ukupnih prihoda. Prihod se definira kao „povećanje ekonomske koristi tijekom obračunskog razdoblja u obliku priljeva ili povećanja sredstava ili smanjenja obveza, što ima kao posljedicu povećanje glavnice, ali ne ono u svezi s uplatama vlasnika“ (Žager i sur., 2007). S druge strane rashodi predstavljaju „smanjenje ekonomske koristi tijekom obračunskog razdoblja u obliku odljeva ili smanjenja sredstava ili povećanje obveza, što ima kao posljedicu smanjenje glavnice, ali ne ono u svezi s uplatama vlasnika“ (Žager i sur., 2007). Financijski rezultat se utvrđuje sučeljavanjem ukupnih prihoda i ukupnih rashoda na kraju godine. Izvještaj o sveobuhvatnoj dobiti prikazuje prihode, rashode te financijski rezultat u određenom razdoblju. Sveobuhvatna dobit predstavlja primjene kapitala tokom određenog obračunskog razdoblja, a koje su proizašle iz transakcija ili nekih drugih događaja. Važno je za napomenuti kako se u transakcije ne ubrajaju one koje su povezane sa vlasnicima poduzeća. U okviru izvještaja o sveobuhvatnoj dobiti nalaze se dva izvještaja, a to je izvještaj o dobiti koji s jedne strane prikazuje komponente dobiti/gubitka i izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti koji počinje s dobiti/gubitkom te s druge prikazuje druge dijelove sveobuhvatne dobiti. Zakon o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) nalaže da se izvještaj o dobiti i izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj imovini sastavljaju odvojeno, a izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti kao izvještaj dužni su sastavljati obveznici primjene MSFI-a. Subjekti od javnog interesa, odnosno obveznici primjene Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, dužni su sastavljati izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti (Zakonu o računovodstvu, NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22). Izvještaj o novčanim tokovima je izvještaj koji prikazuje tokove novca i novčanih ekvivalenata te samu sposobnost subjekta da ostvari pozitivan novčani tok. S jedne strane novac prikazuje novac koji se nalazi u blagajni te depozite po viđenju, dok s druge strane

novčani ekvivalenti predstavljaju kratkotrajna, ali i visoko likvidna ulaganja, koja se brzo mogu konvertirati u poznate iznose novca te nisu sklona promjeni vrijednosti koji se manifestira kroz rizik. U konačnici, novčani tok predstavlja sve priljeve i odljeve tih istih novca i novčanih ekvivalenata. Sadržaj izvještaja o novčanom toku prikazuje sve novčane primitke, izdatke te novčani tok od poslovnih, investicijskih i financijskih aktivnosti. Metode koje se koriste prilikom sastavljanja spomenutog izvještaja jesu direktna i indirektna metoda, a razlika u njihovom sastavljanju je način na koji se prezentira novčani tok iz poslovnih aktivnosti. Metode sastavljanja izvještaja o novčanom toku se mogu koristiti iz različitih razloga te se prilagođavaju prema potrebama društva različitih veličina. Jedan od četiri temeljnih financijskih izvještaja jest izvještaj o promjenama kapitala. „Izvještaj o promjenama kapitala otkriva kako se kapital poduzeća mijenjao između dva datuma bilance“ (Dražić Lutilsky, 2010). Izvještaj o promjenama kapitala prikazuje sve promjene koje su se dogodile na poziciji kapitala, a promjene mogu biti iskazane na pozicijama uloženog i zarađenog kapitala te sve promjene koje izravno utječu na kapital, ali nisu direktno vezane uz račun dobit i gubitka. Ukupna sveobuhvatna dobit, učinci retrospektivne primjene računovodstvene politike, iznosi transakcijama s vlasnicima, usklađivanje knjigovodstvenog iznosa svake komponente kapitala na početku te na kraju razdoblja, uz odvojeno prikazivanje svake promjene su elementi izvještaja o promjenama kapitala. Smatra se podlogom upravljačkom kadru za vođenje politike raspodjele dividendi i politike razvoja. U bilješkama uz financijske izvještaje objavljuju se računovodstvene politike, sve informacije koje nisu objavljene u ostalim temeljnim financijskim izvještajima, dodatne informacije te dodatno obrazloženje i razrada određenih pozicija iz ostalih temeljnih financijskih izvještaja. „Računovodstvenim standardima definirano je što sve treba objaviti u bilješkama uz financijske izvještaje, pa je tako definiran opseg, ali nije definirana forma objavljivanja, pa se u praksi mogu pronaći različiti oblici izvještaja“ (Brekalo, 2004).

3.3. Opći ciljevi financijskog izvještavanja

Glavna zadaća financijskih izvještaja, kao primarnog izvora računovodstvenih informacija, jest pomoći korisnicima pri ocjeni novčanih tokova društva, financijskog položaja i profitabilnosti. Odbor za standarde financijskog računovodstva (FASB - Financial Accounting Standards Board) kao temeljne ciljeve financijskog izvještavanja ističe sljedeće:

- a. financijski izvještaji moraju osigurati i sadržavati iskoristive informacije koje će pomoći svim sadašnjim i potencijalnim kreditorima i investitorima te ostalim korisnicima u procesu procjenjivanja iznosa i vremena, ali i neizvjesnost budućih novčanih primitaka od dividendi, kamata i prodaje,
- b. financijski izvještaji moraju osigurati i sadržavati iskoristive informacije koje će pomoći svim sadašnjim i potencijalnim kreditorima i investitorima te ostalim korisnicima u procesu usvajanja konzistentnih odluka, a to znači da informacije korisnicima financijskih izvještaja moraju biti razumljive,
- c. financijski izvještaji moraju osigurati i sadržavati ekonomske informacije, a to su ekonomski resursi poduzeća, funkcioniranje tih resursa kao i njihova uporaba, podložnost efektima transakcije, promjena resursa, potreba za adekvatnim resursima i slično.

Pružanje informacija o financijskom položaju, uspješnosti kao i novčanom toku poduzeća osnovni je cilj financijskih izvještaja, a korisne su brojnim unutarnjim ili vanjskim korisnicima kako bi donijeli poslovnu odluku. Financijski izvještaji su produkt financijskog računovodstva te kao takvi postaju instrument nadzora vlasniku nad svojim poduzećem. „Poznavanje računovodstvenih kategorija, a time i razumijevanje temeljnih financijskih izvještaja nužna je pretpostavka za donošenje zaključaka o sigurnosti i uspješnosti poslovanja“ (Dečman, 2012).

3.4. Korisnici financijskih izvještaja

Računovodstvene i financijske informacije predočene su u financijskim izvještajima te kao takve moraju omogućiti samim korisnicima informacije koje su im neophodne za razne nakane. „Korisnici financijskih izvještaja najčešće se dijele na dvije skupine: na interne (unutarnje) i eksterne (vanjske) korisnike financijskih izvještaja“ (Dražić Lutilsky, 2010).

Pod interne, odnosno unutarnje, korisnike financijskog izvještavanja ubrajaju se menadžment i zaposlenici u poduzeću. Informacije koje proizlaze iz financijskih izvještaja važne su za interne korisnike iz razloga što na temelju njih donose sve bitne odluke i u konačnici zaključke, a koje su bitne za postojanje, rast i razvoj samog poduzeća. Iz svega navedenog se može zaključiti kako su informacije kao takve važnije za interne, a ne za eksterne korisnike. Kao najznačajniji interni korisnik financijskih izvještaja ističe se menadžment poduzeća. Menadžment postavlja zahtjev računovodstvu vezano za informacije koje su nužne za kontrolu i planiranje, a kao takvo se smatra temeljnom funkcijom u poduzeću. Odluke koje menadžment donosi se kategoriziraju

prema svojoj važnosti na strateške, taktičke i operativne te se povezuju sa samim razinama upravljanja. Shodno tome, najvišem stupnju menadžmenta nužne su informacije za uvođenje i provedbu strateških odluka, srednjem menadžmentu za uvođenje i provedbu taktičkih, a najnižem za uvođenje i provedbu operativnih odluka. Sadržaj financijskih izvještaja važan je i za sve zaposlene u poduzeću jer iz njih izvire informacije o profitabilnosti i stabilnosti samog poduzeća. Oni su, između ostalog, zainteresirani za informacije koje im osiguravaju procjenu sposobnosti poduzeća da omogući plaće i daljnju mogućnost zapošljavanja. Također, pojedini zaposleni upotrebljavaju financijske informacije s ciljem kupnje dionica poduzeća u kojem rade pa na taj način i oni postaju vlasnici poduzeća, odnosno njegovog dijela. Može se reći kako se u zaposlenicima vide dva korisnika, internog i eksternog.

S druge strane eksterni, vanjski, korisnici financijskog izvještavanja se nalaze izvan poduzeća, odnosno u njegovoj bližoj ili daljoj okolini te zbog toga imaju drugačije informacijske standarde. U eksterne korisnike se ubrajaju vlasnici (dioničari), investitori, zajmodavci, dobavljači te ostali vjerovnici, kupci, vlada i njezine agencije, javnost i slično. „Mala i srednja poduzeća su prepoznata kao zasebna skupina u gospodarstvu, u smislu organizacije i ustroja financijskog izvještavanja u prvom redu za eksterne korisnike“ (Dečman, 2012). Vlasnici (dioničari) i investitori zainteresirani su za realne i razumne informacije koje pružaju pregled poslovanja kao i funkcioniranje poduzeća, ali i stabilnost ulaganja. „Zainteresirani su za informacije na temelju kojih mogu predviđati poslovanje poduzeća u budućnosti“ (Spiller i May, 1990). Vlasnike (dioničare) i investitore zanima isplativost ulaganja koja je kompatibilna s rizikom investiranja, dobit po dionici, kreditnu sposobnost poduzeća, visina dobiti i dividendi i slično. Zajmodavci su zainteresirani za one informacije koje im mogu pomoći pri odlučivanju o distribuiranju viška sredstva drugima, a to znači stabilnost i pravovremenost vraćanja zajmova i sa njim pripadajućim kamata. „Dobavljači i ostali vjerovnici zainteresirani su za informacije koje im omogućuju odrediti hoće li iznosi koji im se duguju biti plaćeni kada dospiju.“ (Odluka o objavljivanju međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, 2006). Kupce zanimaju fer i istinite informacije o nastavku poslovanja poduzeća, tj. o kontinuitetu njegove ponude, što je naročito izraženo u slučaju višegodišnje poslovne suradnje. „Država i njezine institucije najviše su zainteresirane za informacije koje se odnose na kreiranje i ostvarivanje porezne politike, u smislu ispravnog obračuna i pravovremene uplate proračunskih prihoda od strane poreznih obveznika“ (Dražić Lutilsky, 2010). Financijski izvještaji za koje je država zainteresirana jesu oni izvještaji koji se uključuju u državni informacijski sustav. Na temelju prikupljenih saznanja vlada bi trebala oblikovati ekonomsku politiku, kontrolirati njezina postignuća i izvršavati, ako je to potrebno, korektivne mjere. Na javnost, poduzeća imaju veliki utjecaj, a to može biti na

različite načine. Financijski izvještaji mogu pružiti javnosti podršku, osiguravajući im informacije o noviteti i gospodarskom razvitku poduzeća te o intervalu njegovih djelatnosti. Kroz takve informacije javnost ostvaruje osvrt u eventualna zapošljavanja i društvenu stabilnost.

3.5. Specifičnosti financijskih izvještaja malih i srednjih poduzeća

Mala i srednja poduzeća samostalna su grupa gospodarstva u pogledu njihove organizacije i ustrojstva financijskog izvještavanja. Imovina malih i srednjih poduzeća, kao i njihova struktura, je jednostavnija iz razloga što pokazuje kako takva poduzeća uspijevaju financirati dio kratkotrajne imovine iz perspektivnih dugoročnih izvora u kontekstu povećanja kvalitete njihova poslovanja. „Evidentna je sve veća zastupljenost malih i srednjih poduzeća prema registriranom broju poduzetnika pa se može reći da isti u većoj mjeri pridonose razvitku i gospodarskom boljitku zemlje“ (Dečman, 2012). Godine 2009., Međunarodni odbor za računovodstvene standarde objavljuje Međunarodne standarde financijskog izvještavanja za mala i srednja poduzeća, a njihov primarni cilj i zadaća jest jednostavnija primjena računovodstvene regulative za ovakav aspekt poduzetništva. S ciljem jednostavnije primjene računovodstvene regulative u Republici Hrvatskoj, usvojeni su i Hrvatski standardi financijskog izvještavanja (HSFI) koji su ponajprije prilagođeni malim i srednjim poduzećima. I dalje postoji pitanje u kojoj mjeri poduzeća prikupljene informacije koriste za povećanje kvalitete svoga poslovanja zbog specifičnosti financijskih izvještaja malih i srednjih poduzeća. „Instrumenti i postupci analize financijskih izvještaja dobro su znani; analiza na osnovi komparativnih financijskih izvještaja omogućava uvid u tendencije i dinamiku kretanja pozicija financijskih izvještaja kroz duže vremensko razdoblje, dok se na osnovi strukturnih izvještaja omogućava uvid u njihovu strukturu“ (Dečman, 2012). Također, bitno mjesto u analizi pripada i financijskim pokazateljima. Financijski izvještaji u malim i srednjim poduzećima se većinom izrađuju za eksterne korisnike, a ponajprije zbog zadovoljavanja potreba poreznih propisa. S druge strane, interni izvještaji koji su slabo zastupljeni ili ih uopće nema, služe za potrebe upravljanja i odlučivanja. Obzirom da se interni izvještaji slabo zastupljeni to znači da se računovodstvene informacije relativno malo koriste za potrebe upravljanja poslovanjem malih i srednjih poduzeća. Razumijevanjem i izraženijim korištenjem računovodstvenih informacija mogla bi se priskrbiti optimalna učinkovitost i stabilnost poslovanja, a to samo može doprinijeti dugoročnom rastu i razvitku malih i srednjih poduzeća. Poznavanje i razumijevanje osnovnih financijskih izvještaja i računovodstvenih kategorija

neophodno je zbog donošenja zaključaka o stabilnosti i učinkovitosti poslovanja. Svaki financijski izvještaj se mora tumačiti povezano i ovisno jedan o drugome jer u protivnome korisnici financijskih izvještaja i računovodstvenih informacija mogu doći do krivog zaključka te stvoriti lažnu sliku o kvaliteti poslovanja malih i srednjih poduzeća.

U radu su se već ranije spomenuli financijski izvještaji i njihova obilježja, a valjalo bi spomenuti njihove specifičnosti što se tiče malih i srednjih poduzeća. Financijski izvještaji poduzetnika propisani su Zakonom o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22), a njime su definirani oblik, sadržaj kao i način sastavljanja financijskih izvještaja. U Zakonu o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) se navodi kako su mali i srednji poduzetnici, zbog manjeg obujma poslovanja, dužni sastavljati i prezentirati samo bilancu, račun dobiti i gubitka te pojednostavljene bilješke uz financijske izvještaje. Također, u vidu Zakona o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22) mali i srednji poduzetnici su obvezni primjenjivati Hrvatske standarde financijskog izvještavanja te da nisu dužni sastavljati izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti. „Financijski izvještaji u malim i srednjim poduzećima dominantno se sastavljaju za potrebe eksternih korisnika, prije svega radi zadovoljenja poreznih propisa, dok su s druge strane interni izvještaji za potrebe odlučivanja i upravljanja nedovoljno zastupljeni ili ih uopće nema“ (Dečman, 2012).

4. SPECIFIČNOSTI MANIPULACIJA NA POZICIJAMA FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA

Stvarne i konkretne računovodstvene informacije unutar financijskih izvještaja jedan su od nužnih preduvjeta za donošenje poslovnih odluka. „Cilj financijskih izvještaja je pružiti informacije o financijskom položaju, financijskoj uspješnosti i novčanim tokovima poslovnog subjekta koje su korisne širokom krugu korisnika u donošenju ekonomskih odluka“ (Buljat i sur., 2020). Druga opcija je s druge strane nerealno i/ili netočno prikazivanje financijskih informacija što podrazumijeva značajna odstupanja, odnosno utjecaj računovodstvenih manipulacija nad financijskim izvještajima. Zato je vrlo važno da financijski izvještaji budu sastavljeni bez računovodstvenih manipulacija kako bi financijski izvještaji mogli biti reprezentativni za sve korisnike financijskih izvještaja. U nastavku poglavlja će se definirati prijevare te će se u kratkim crtama proći kroz povijest manipulacija na financijskim izvještajima.

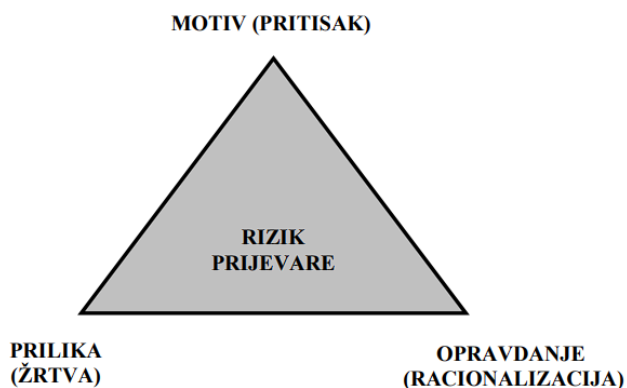
4.1. Određivanje prijevare i povijest manipulacije financijskih izvještaja

Prijevara se definira kao „tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist dovede nekoga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili da održava u zabludi i time da navede da na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini“ (Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24). Prijevare je izravan i namjeren čin jedne ili više osoba u menadžmentu koji su zaduženi za upravljanje, zaposlenika ili trećih strana, a koji uključuje laganje radi dobivanja nepoštene ili nezakonite prednosti. Prijevare u financijskim izvještajima odnosi se na nelogičnosti u prikazivanju prihoda i rashoda, financijskih rezultata, bilance i vlasničkog kapitala. Ako su pozicije u financijskim izvještajima međusobno povezane u tom slučaju neistinit i nelogičan prikaz prihoda i/ili rashoda uzrokuje pogrešan prikaz imovine i/ili obveza odnosno kapitala i obrnuto. Neistinito prikazivanje imovinskog stanja kazneno je djelo prema Zakonu o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23), a prekršajnu odgovornost za sastavljanje financijskih izvještaja propisuju Zakon o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22, 82/23), Opći porezni zakon i drugi propisi. „Prema MrevS-u 240 navode se dvije vrste namjernog pogrešnog prikazivanja koje su bitne za revizorovo razmatranje prijevara, a to su pogrešno prikazivanje nastalo zbog prijevarnog

financijskog izvještavanja i pogrešno prikazivanje nastalo zbog protupravnog prisvajanja imovine“ (Filipović i sur., 2009). „Cilj prijevare u financijskim izvještajima obično je prikazivanje boljeg financijskog rezultata i boljeg stanja imovine i obveza, nego li stvarno jest (iskazivanje nepostojećih prihoda, skrivanje i odgađanje rashoda, gubitaka i obveza, te precjenjivanje imovine)“ (Buljat i sur., 2020). Ljepše prikazivanje izvještaja i njegovih stavki obično može biti iz razloga da se želi olakšati financiranje poslovanja (mogućnost dobivanja kredita i niže kamatne stope), zataškati krađe i utaje, ali i prikazati upravu uspješnijom. Skrivanje gubitaka je vrlo rizično iz razloga što može dovesti u opasnost poslovanje poduzeća te dovesti u pitanje pretpostavku vremenske neograničenosti poslovanja. Nepridržavanje načela neograničenosti vremena poslovanja može dovesti do stečaja ili likvidacije poduzeća, gubitka radnih mjesta, neočekivanih gubitaka koji su se manifestirali kod kreditora, investitora i vjerovnika, ali i mnogi drugi slučajevi. Postoje tri faktora za počinjenje prijevare, a čine takozvani „trokut prijevare“:

- „*financijski pritisak*: ostvarivanje poslovnih planova, očekivanja investitora i analitičara na financijskom tržištu da se održi visoka cijena dionica i zarada po dionici i sl. “,
- „*prilika*: sloboda oblikovanja računovodstvenih politika, neučinkovita interna kontrola i neučinkovit sustav korporativnog upravljanja, uprava sama čini prijevare ili daje nalog zaposlenicima za činjenje istih“,
- „*racionalizacija* odnosno opravdanje da se financijski izvještaji krivotvore uvjerenje da je to za dobrobit poduzeća, gospodarstva i društva u cjelini, nekažnjiva praksa, privremena mjera koja će se prekinuti kad poduzeće izađe iz krizne situacije“ (Bešvir, 2010).

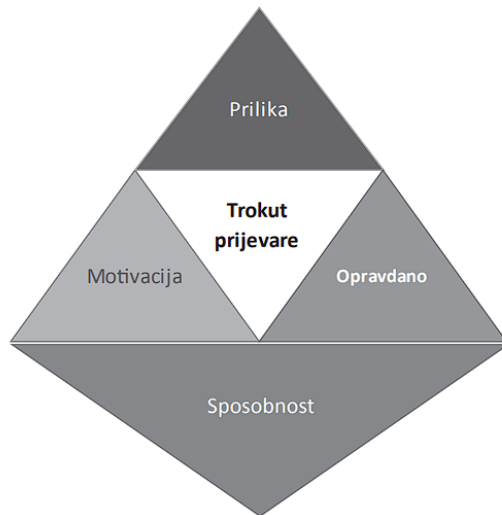
Slika 2. Trokut prijevare

Izvor: Sever Mališ, S., Tušek, B. i Žager, L., 2012. Revizija - načela, standardi, postupci. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 446

Slijedom njega razvijen je i „dijamant prijevare“ dodavši početnim faktorima četvrti faktor *sposobnost*. Četvrta komponenta uključuje sposobnost pojedinca da identificira tri elementa trokuta prijevare i zatim iskoristi svoje vještine za sudjelovanje u prijevarnim aktivnostima.

Slika 3. Dijamant prijevare

Izvor: Niemand, C., Wickham, E., Corporate Failures, Forensic, KPMG [online]. Dostupno na: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/Corporate-Failures.pdf> (bd, 2024)

Povijest pamti i poznaje podosta velikih financijskih i poslovnih prijevara. Prvi pismeni dokazi o počinjenju prijevara datira još iz Hamurabijeva Babilonskog zakonika davne 1800. godine prije nove ere. „Nadalje, u grčkoj mitologiji prijevara se spominje u kontekstu boga Hermesa (Zeusov sin) koji je tada predstavljao simbol prijevare, lukavstva, laži i krađe“ (Jurić i sur. 2019). Početkom 18. stoljeća jedan od istaknutijih slučajeva prijevare je „Mjehur južnog mora“. „Mjehur južnog mora“ podrazumijeva porast cijena dionica i kasniji slom „South Sea Company“ zbog neistinitih informacija o velikim mogućnostima zarade od trgovine na području južnih mora (Jurić i sur., 2019). Ovaj slučaj označava značajnu prekretnicu u povijesti računovodstva i revizije, budući da je to prvi poznati slučaj u kojem je vanjski stručnjak igrao aktivnu ulogu u nadzoru dokumentacije tvrtke i identificiranju nezakonitih aktivnosti, odražavajući metode koje se koriste u današnje vrijeme. Iz novije povijesti prijevara važna je Ponzijeva shema gdje je početkom 20. stoljeća došlo do jedne od najvećih prijevara svih vremena. Počinio ju je Charles Ponzi koji je novac sakupljen od gomile kasnijih „investitora“ koristio za isplatu nekih ranijih „investitora“. Cijeloj prevari daju prividni legitimitet, te privlače daljnje „investitora“ (Jurić i sur. 2019). Nadalje, valjalo bi spomenuti Barrya Minkowa i prijevaru sa „ZZZ BEST“ kompanijom gdje je došlo do prijevare s vrijednosnim papirima, odnosno prijevare s investitorima i bankama, lažiranje čekova i kartica, utaju poreza i slično.

Zanimljivost je da Barry Minkow nakon odslužene kazne, 7,5 godina, danas predaje na fakultetu te predaje kolegij „Kako se zaštititi od prijevare“. Zbog svakojakih računovodstvenih smicalica, trikova i lažiranja financijskih izvještaja dolazilo je do bankrota poduzeća. Kompanija “Enron“ (SAD), odnosno uprava, manipulirala je dugovima koje je prenosila u pridružene kompanije, a iste nisu prikazivali u konsolidiranim izvještajima. Primljene pozajmice tretirali su kao prihode, a transakcije unutar aktive prikazivali kao prodaju imovine. Posljedica je bila bankrot Enrona u iznosu od 74 mlrd USD i još sedam velikih američkih kompanija (Jurić i sur., 2019). Kompanija i slučaj „Helmsley Enterprises“ Inc. (SAD) poznat je zbog velike utaje poreza koja je postignuta pomoću krivotvorenja dokumenata. “Lehman Brothers” (SAD) „kao globalni financijski div, prikazivali su da imaju 50 mlrd USD više vrijednosti u novcu, a isto toliko manje u toksičnim vrijednosnim papirima koji su se odnosili na kreditni krah na tržištu nekretnina tržištu“ (Jurić i sur., 2019). Zbog nedostatka dokaza nitko nije osuđen. Kompanija „Polly Peck“ (V.Britanija) je lažirala tečajnu razliku između slabe turske valute i jakih europskih valuta, namještala financijske izvještaje, provodila nerazumne i rizične financijske transakcije, izvlačila novac iz kompanije i druge slične radnje. Kompanija „Bernard L. Madoff Investment Securities LLC“ (SAD) počinila je najveću prijevare u povijesti prijevare primjenom klasične „Ponzijeve sheme“ te kolaps i bankrot u iznosu od 40 mlrd USD (Jurić i sur., 2019). Kompanija “Satyam Computer Services” (Indija) je na klasičan način lažirala financijske izvještaje; prikazivani su bolji poslovni rezultat, smanjivali su pozicije obveza i dugova, lažno povećavali iznose gotovine, lažna stanja na bankovnim računima pa čak i lažni broj zaposlenika (Jurić i sur., 2019). Prijevare i manipulacije postoje od kada postoji i čovjek, a one se događaju svakodnevno i u svim oblicima, a ovo su samo neke od njih koje su se dogodile tijekom povijesti.

4.2. Fenomen i motivi manipuliranja financijskim izvještajima

Razvojem gospodarstva i rastom financijskog tržišta manipulacije i prijevare nad financijskim izvještajima postale su sve češći alat za „uljepšavanje“ istih. Premda ih zakonodavne institucije pokušavaju suzbiti, koncept manipuliranja je sve prisutniji te se u nekim okolnostima transformira u falsificiranje računovodstvenih dokumenata. „Postoje tri osnovna motiva za prijevare kojima se nastoje postići određeni ciljevi, a to su podcjenjivanje rezultata financijske godine, precjenjivanje rezultata financijske godine i pronevjera“ (Bešvir, 2007).

Tablica 4. Motivi i ciljevi prijevара

MOTIVI	CILJEVI
podcjenjivanje rezultata financijske godine	smanjenje osnovice poreza na dobit, zadržavanje isplate dividende i drugi slični ciljevi
precjenjivanje rezultata financijske godine	stvaranje slike uspješnosti zbog kredibiliteta, isplate dividende i ostali slični ciljevi
pronevjera	protupravno prisvajanje imovine

Izvor: izrada autorice na temelju Bešvir, B., (2007): Otkrivanje prijevара i pogrešaka u postupku revizije financijskih izvještaja, Računovodstvo, revizija i financije, RRIF, Zagreb, broj 10, str. 96.-97.

Kao jedan od najčešćih načina manipulacije nad financijskim izvještajima jest kreativno računovodstvo. U teoriji, kreativno računovodstvo predstavlja fleksibilan način objavljivanja realnog i racionalnog ishoda poslovanja pomoću financijskih izvještaja kroz pravni računovodstveni okvir. Praksom se dokazalo kako kreativno računovodstvo ipak postaje istoznačnica za manipulativno računovodstvo čime često dolazi do nepoštivanja pravnih propisa. Belak (2011) navodi glavne motive za primjenu kreativnog računovodstva, a oni su sljedeći:

- a. kreiranje istinitog i fer prikaza o izvještajnom subjektu unutar računovodstvenih regulatornih okvira upotrebom fleksibilnosti,
- b. kreiranje prikaza koji odgovaraju izvještajnom subjektu unutar računovodstvenih regulatornih okvira upotrebom fleksibilnosti,
- c. upotreba fleksibilnosti unutar, ali i na granici regulatornih računovodstvenih okvira za stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu, i
- d. odstupanje od regulatornih računovodstvenih okvira radi stvaranja pogrešne slike o izvještajnom subjektu.

Prikaz istinitog stanja o izvještajnom subjektu motiv je koji se stimulira u Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja. Iduća dva motiva mogu često biti upitna i na samom rubu s regulatornim okvirima, ali se ne mogu zanijekati jer su u pravno dopuštenim granicama gdje su propisi nejasni, dvojbeni, mogu se različito tumačiti te su fleksibilni u procjenama. Zadnji motiv prelazi barijere regulatornih računovodstvenih okvira jer služi pri kreiranju pogrešne slike o subjektu te zauzima mjesto među kriminalnim područjima primjene kreativnog

računovodstva. Kreiranje što kvalitetnije slike o subjektu ima snažne motive i kod menadžmenta. Menadžment radi velikog broja razloga nastoji predstaviti dobro i izdržljivo poslovanje sa uzlaznim novitetima poslovnih rezultata. Kao najčešće razloge manipulacija nad financijskim izvještajima Gulin (2008) spominje sljedeće:

- a. smanjenje fiskalnih i regulatornih opterećenja,
- b. težnja za što jeftinijim povećanjem kapitala,
- c. izbjegavanje kršenja ugovora s vjerovnicima, i
- d. povećanje bogatstva menadžmenta.

Pod smanjenjem fiskalnih i regulatornih opterećenja se smatra da poduzeća za cilj imaju reduciranje rezultata iz financijskih izvještaja zbog manjih poreza. Također kod ovakve metode, poduzeća se koriste računovodstvenim politikama kojima bi samo kratkoročno postigli određene ciljeve. Nadalje, težnjom za što jeftinijim povećanjem kapitala se pokušava prezentirati što uspješnija financijska situacija, odnosno da se istakne što manja zaduženost. Manja zaduženost se može prezentirati kroz zaduživanja kod banke koji se manifestiraju kao otvaranje kredita, ali uz bolje i povoljnije uvjete. Izbjegavanjem kršenja ugovora s vjerovnicima podrazumijeva zaštitu interesa vjerovnika te nametanje financijskih restrikcija dužnicima. „Ako dužnik promaši u održavanju ugovorenih limita može doći do ponovnih pregovora o uvjetima kreditnih ugovora i to vjerojatno na štetu dužnika“ (Gulin, 2008). Upravo iz tog razloga kod dužnika se može javiti želja za manipulacijom nad financijskim izvještajima u smislu održavanja ugovorenih limita. Na kraju se navodi povećanje bogatstva menadžmenta. Povećanje bogatstva menadžmenta podrazumijeva plaće, naknade i diskrecione investicije menadžmenta koji su direktno povezani s tekućim, ali i zadržanim dobitima poduzeća te će upravo iz tog razloga menadžment prije objaviti veću dobit. „Također, menadžment može biti stimuliran da u jednoj godini iskaže što manju dobit kako bi sljedeću godine ostvario minimalnu neto dobit koja mu prema bonus planu omogućava participaciju“ (Gulin, 2008). Razvitkom suvremenih računovodstvenih i poslovnih operativnih rješenja, omogućava se prikaz različitih stavki, poslovnih promjena i transakcija u stvarnom vremenu. Opisano može koristiti kao dodatni dokaz unatoč lošim navikama i tvrdnjama odgovornih osoba, koje neracionalnost i „kreativne“ metode financijskog izvještavanja argumentiraju velikim količinama podataka, neorganiziranošću sustava i slično. Onog momenta kada kreativno računovodstvo izmakne kontroli regulatornih okvira tada dolazi do krivotvorenja financijskih izvještaja te se kao takvo smatra nezakonitim radnjama.

4.3. Mehanizmi manipuliranja financijskim izvještajima

Postoje brojni mehanizmi koji služe za „uljepšavanje“ financijskih izvještaja, a Belak (2011) ističe sljedeće:

- a. priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete,
- b. priznavanje fiktivnog prihoda,
- c. napuhivanje zarade izvanrednim dobitcima,
- d. prebacivanje tekućih rashoda u ranije ili kasnije obračunsko razdoblje,
- e. pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obveza,
- f. prenošenje tekućeg prihoda u kasnije obračunska razdoblje,
- g. prebacivanje budućih rashoda u sadašnje razdoblje.

Priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete za posljedicu ima povećanje bruto dobiti iz razloga što se u računu dobiti i gubitka rashodi ne mijenjaju i tada se priznaju prihodi koji su stvarno nastali prije vremena. Takav način „uljepšavanja“ financijskih izvještaja dovodi do unaprjeđenja financijskog rezultata što uvjetuje boljim računom dobiti i gubitka koji je kompatibilan s bilancom što bi značilo da će i sama bilanca u konačnici biti bolja. Priznavanje fiktivnog prihoda i ranija stavka, priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete, razlikuje se po impulzivnosti, unatoč činjenici da kod fiktivnih prihoda taj prihod nikada neće biti realiziran. Prihvatanjem ovakvih prihoda zapravo se priznaju lažni prihodi, točnije priznaju se nedefinirani prihodi za određene usluge ili se financijski prihodi prebacuju u poslovne aktivnosti. Napuhivanje zarade izvanrednim dobitcima postiže se na način da se prihode napuhne prodajom ranije otpisane imovine, uključivanjem dobiti ostvarene prodajom nekretnina i slično. Prebacivanje tekućih rashoda u ranije ili kasnije obračunska razdoblje ostvaruje se na način da se smanji amortizacija, prolongira vijek trajanja imovine, smanji ispravak vrijednosti imovine i slično. Pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obveza najučestaliji je način osnaživanja bilance koji za posljedicu ima podcjenjivanje obveza. Prenošnje tekućeg prihoda u kasnije obračunska razdoblje postiže se na način da se smanjuju prihodi, a samim time i bruto dobit. Prebacivanje budućih rashoda u sadašnje razdoblje oprečnost je prethodnom. Poanta svake poslovne djelatnosti jest kreiranje nove vrijednosti, širenje ponude proizvoda i usluga, daljnji razvitak i težnja za napretkom. Kako bi postigli te ciljeve brojni prelaze granice zakona, ali i granice kvalitetne poslovne etike. Kako ne bi došlo do takvih stvari tu su računovođe i revizori čiji je zadatak da nikada ne smiju biti svjesno povezani sa iskazivanjem neistinitim računovodstvenih informacija.

4.4. Eksterna revizija kao jedan od mehanizama otkrivanja manipulacija u financijskim izvještajima

„Revizija financijskih izvještaja je provjera i ocjenjivanje godišnjih financijskih izvještaja i godišnjih konsolidiranih financijskih izvještaja i drugih financijskih izvještaja te podataka i metoda korištenih prilikom njihova sastavljanja i na temelju toga, davanje neovisnog stručnog mišljenja o tome prikazuju li financijski izvještaji u svim značajnim odrednicama istinit i fer prikaz financijskog položaja i uspješnosti poslovanja te novčanih tokova u skladu s primjenjivim okvirom financijskog izvještavanja ili, ako je to primjenjivo, jesu li financijski izvještaji u skladu s propisima“ (Zakon o reviziji, NN 127/17). „Eksterna revizija (External Auditing) je postupak ispitivanja i ocjenjivanja poduzeća koga provode stručni, neovisni i za taj posao ovlašteni revizori. Oni ne mogu biti zaposleni u tom poduzeću i ne mogu biti u bilo kakvoj vezi s poduzećem gdje obavljaju reviziju jer na taj način bi se narušilo načelo neovisnosti“ (Sever Mališ i sur., 2012). Nastajanje ovakve vrste revizije primarno je vezano uz razdvajanje funkcije upravljanja od funkcije vlasništva. Eksterna revizija se bavi financijskim izvještajima poduzeća te se najčešće zove i „komercijalna revizija“. Cilj provođenja eksterne revizije je davanje mišljenja o kompatibilnosti financijskih izvještaja sa zakonskim propisima. Prilikom revidiranja financijskih izvještaja eksterna revizija se vodi sljedećim kriterijima za ocjenu:

- računovodstvena načela,
- računovodstveni standardi (MSFI/MRS),
- zakonski propisi (Zakon o računovodstvu) i
- računovodstvene politike.

Za analizu poslovanja poduzeća revidirani financijski izvještaji čine temeljnu komponentu te pružaju realnu i objektivnu sliku imovine, obveza, kapitala i rezultata poslovanja. „To su informacije koje su relevantne za ulagače jer se pomoću njih smanjuje rizik ulaganja kapitala u poduzeće“ (Tušek i Žager, 2007). Nadalje, postupak ocjene financijskih izvještaja provodi se na temelju:

- revizijski standardi (MRevS),
- kodeks profesionalne etike revizora i
- zakonski propisi (Zakon o reviziji).

U procesu revizije financijskih izvještaja eksterni revizor se može koristiti radom internog revizora. To se događa u slučajevima kada kod klijenta, čiji su financijski izvještaji objekt revizije, postoji odjel interne revizije te u slučaju kada eksterni revizor donese odluku o oslanjanju na rezultate rada interne revizije, a na temelju procjene relevantnih komponenti. „Eksterni revizor je dužan tijekom obavljanja revizorskih usluga zadržati profesionalnu skeptičnost te mora biti svjestan mogućnosti postojanja značajno pogrešnog prikazivanja zbog činjenica ili ponašanja koja upućuju na nepravilnosti, uključujući prijevare ili pogreške, neovisno o proteklom iskustvu revizorskog društva i ovlaštenog revizora o iskrenosti i integritetu članova uprave ili upravnog odbora revidiranog subjekta“ (Zakon o reviziji, NN 127/17). Valjalo bi naglasiti kako eksterni revizor ne daje gledište o djelotvornosti internih kontrola, i samog rada interne revizije, nego o tome jesu li godišnji financijski izvještaji, prvenstveno bilanca i račun dobiti i gubitka, prikazuju istinito i fer poslovanje poduzeća, njegov financijski položaj, uspješnost i novčane tokove za određenu godinu. Eksterni revizor je dužan steći mišljenje o tome jesu li godišnji financijski izvještaji poduzeća bez znakovitih pogrešaka zbog prijevare i manipulacije nad istim. Kako bi eksterni revizor učinkovito obavio svoju zadaću neophodno je da se beskompromisno pridržava svih pravila i principa uređenih Međunarodnim revizijskim standardima. U smislu toga jedna od njegovih osnovnih i temeljnih zadaća jest otkrivanje prijevare i/ili manipulacija, koji su rezultat značajne pogreške u financijskim izvještajima poduzetnika. „Pri tome je od posebnog značaja otkrivanje manipulacije u financijskim izvještajima, jer su one uvijek s namjerom i ciljem koji je suprotan ciljevima korisnika financijskih izvještaja“ (Tintor, 2019). Predodžba eksternog revizora o temeljnim značajkama računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima naročito su važne radi stimuliranja i širenja preventivne zaštite od manipulacija.

Revizor koristi profesionalnu prosudbu da bi utvrdio koje postupke procjene rizika treba provesti te potreban opseg ili dubinu razumijevanja subjekta. Prema MRevS-u 240 i točki 240.17 revizor će postaviti menadžmentu upite o:

- njihovoj procjeni rizika da financijski izvještaji mogu biti značajno pogrešno iskazani zbog prijevare, što uključuje opseg, vrstu i učestalost sličnih procjena,
- procesu koji je bitan menadžmentu za reagiranje i prepoznavanje rizika na prijevare u subjektu, a koji uključujuće posebne rizike prijevare koje je menadžment otkrio, o kojima je obaviješten ili sličnim transakcijama,
- komunikaciji menadžmenta s osobama koje su zadužene za upravljanje o procesima za reagiranje i prepoznavanje na rizike prijevare u poslovnom subjektu i komunikaciji

menadžmenta s djelatnicima u kontekstu glede njihovih poslovnih praksi i etičkom načinu razmišljanja.

Kako je i primjereno, revizor postavlja upite i ostalim subjektima, ne samo menadžmentu, kako bi uvidio postoji li zapažanja i određenoj aktualnoj prijeveri na koju se sumnja ili je zaista učinjena i koja je zahvatila poslovnog subjekta. Također, upiti će biti usmjereni i prema onima koji su zaduženi za upravljanje. „Rizici značajnog pogrešnog prikazivanja na razini financijskih izvještaja podrazumijevaju rizike koji se prožimajući odnose na financijske izvještaje kao cjelinu, a mogu utjecati na mnoge tvrdnje“ (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013). Revizor će kod prepoznavanja i procjene rizika značajnih pogrešnih prikazivanja prijevera, a temelji se na pretpostavci rizika prijevera u priznavanju prihoda, ocijeniti koje vrste prihoda ili tvrdnje uzrokuju takve vrste rizika. Prema MRevS-u 240 revizor će, neovisno o procjeni rizika, oblikovati i obavljati revizijske postupke kako bi:

1. „testirao primjerenost knjiženja provedenih u glavnoj knjizi i ostalih usklađenja provedenih u pripremi financijskih izvještaja“ (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013). Revizor će u procesu oblikovanja i provođenja revizijskih postupaka za takva i/ili slična testiranja primjenjivati sljedeće:
 - a. postavljati upite osobama koje su izravno uključene u financijsko izvještavanje o neprihvatljivim radnjama,
 - b. odabrati knjiženja i/ili ostala usklađenja na kraju obračunskog razdoblja,
 - c. preispitati želju za testiranjem knjiženja i/ili ostalih usklađenja tijekom obračunskog razdoblja;
2. „pregledao računovodstvene procjene zbog subjektivnosti i procijenio predstavljaju li okolnosti koje proizvode takve subjektivnosti, ako postoje, rizik značajnih pogrešnih prikazivanja uslijed prijevera“ (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013). Kako bi se ostvarili kavi pregledi revizor će:
 - a. prosuditi ukazuju li odluke i/ili procjene od strane menadžmenta na moguće individualnosti koje mogu prouzročiti rizik značajnijih pogrešnih prikazivanja uslijed prijevera,
 - b. odraditi naknadni pregled svih procjena i pretpostavki koje je počinio menadžer, a koje su povezane sa ključnim računovodstvenim procjenama u financijskim izvještajima prethodnog obračunskog razdoblja;
3. „za značajne transakcije koje su izvan redovnog poslovanja subjekta, ili koje su na drugi način neobične uzimajući u obzir revizorovo razumijevanje subjekta i njegovog

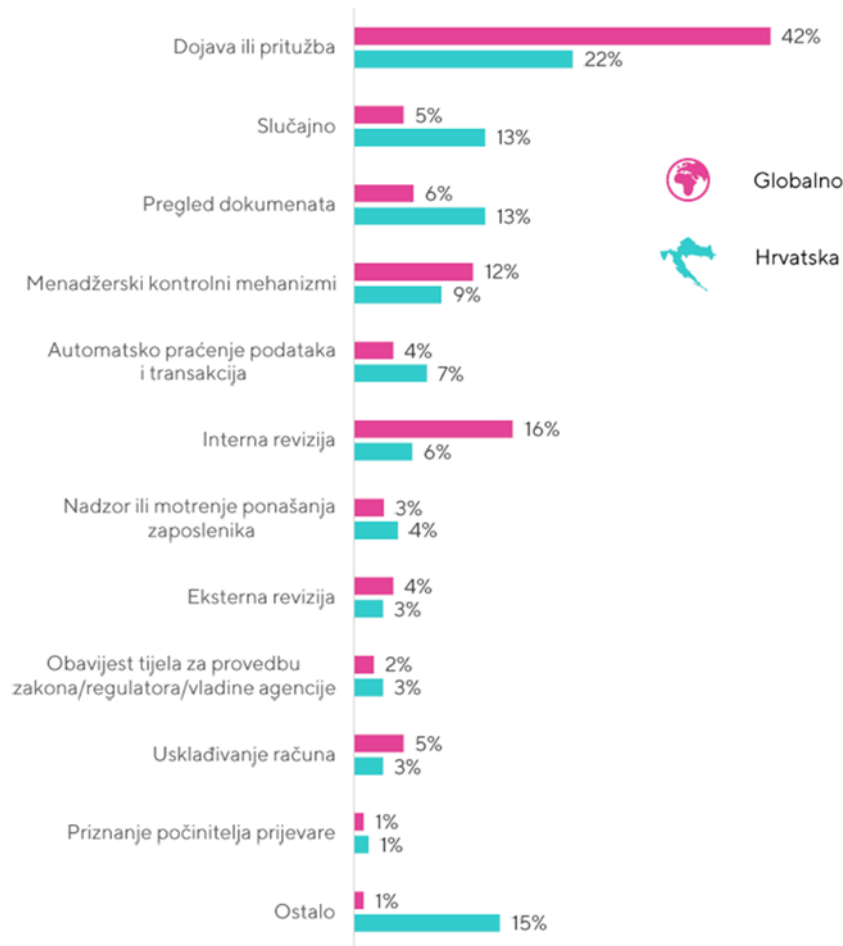
okruženja i ostale informacije prikupljene tijekom revizije, revizor ocijenio sugerira li poslovna opravdanost (ili nedostatak iste) transakcije da je možda došlo do prijevarnog financijskog izvještavanja ili počinjanja zloupotrebe imovine“ (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013).

Revizor mora procijeniti kako bi reagirao na identificirane rizike i treba li obaviti dodatne revizijske postupke poviše kontrola koje su već navedene. Što se tiče revizorove dokumentacije vezano za razumijevanje poslovnog subjekta i njegovog okruženja revizor će razmatrati bitne odluke koje su usvojene tijekom rasprave sa članovima njegovog tima o mogućnostima značajnog pogrešnog prikazivanja financijskih izvještaja uslijed prijevara poslovnog subjekta i prepoznavanje i procjenu rizika na razini financijskih izvještaja i razini tvrdnji (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013). U revizorovu dokumentaciju vezano za reakcije na procijenjenu rizika značajnih pogrešnih prikazivanja, koje zahtjeva MRevS 330, treba se uključiti sljedeće: cjelovita reakcija na procjenu rizika značajnih pogrešaka prikazivanja uslijed prijevara na razini financijskih izvještaja, obujam revizijskih postupaka i vremenski raspored te bliskost postupaka s procjenom rizika značajnih pogrešnih prikazivanja uslijed prijevara na razini tvrdnji i rezultati revizijskih postupaka (Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 2013).

U današnje vrijeme sve je teže nabrojati metode i načine kojima se poduzetnici koriste u provođenju prijevara i manipulaciji knjigovodstvenim stavkama. Stoga se treba velika pozornost usmjeriti na sve netipične, nekonzistentne i neprikladne stavke koje se nalaze u poslovnim knjigama poduzetnika. Kako bi se prijevarne detektirale važno je definirati računovodstvene politike kojima se poduzeća služe, ali također napraviti analizu efikasnosti koje poduzeća koriste u svojem poslovanju. Izvještaj i istraživanje „Kako krademo“ temelji se na rezultatima ankete, u razdoblju od listopada 2021. godine do kraja siječnja 2022. godine, koju je ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) Hrvatska proslijediti na mail 3 569 odvjetnika, revizora, istražitelja, članova Uprave, direktora, menadžera, voditelja računovodstva i knjigovodstva trgovačkih društava, osiguravajućih društava, bankama te državnim i javnim institucijama. ACFE više od dvadeset i pet godina istražuje koje to mehanizme počinitelji koriste kako bi prevarili svoje poslodavce. Detekcija je bitan korak u borbi protiv prijevara. „Detekcija je ključna za prevenciju jer organizacije učeći u hod u mogu poduzeti korake za poboljšanje načina na koji otkrivaju prijevarne, što zauzvrat povećava percepciju osoblja da će se prijevarne otkriti i da će počinitelji biti kažnjeni“ (ACFE, 2022). Na prvom mjestu pripadnih metoda koje se tiču detekcije prijevara u svijetu je dojava. Prema

dostupnom istraživanju, neke metode su učinkovitije od drugih iz razloga što rezultiraju s manjim gubicima od prijevara.

Slika 4. Metode detekcije prijevara

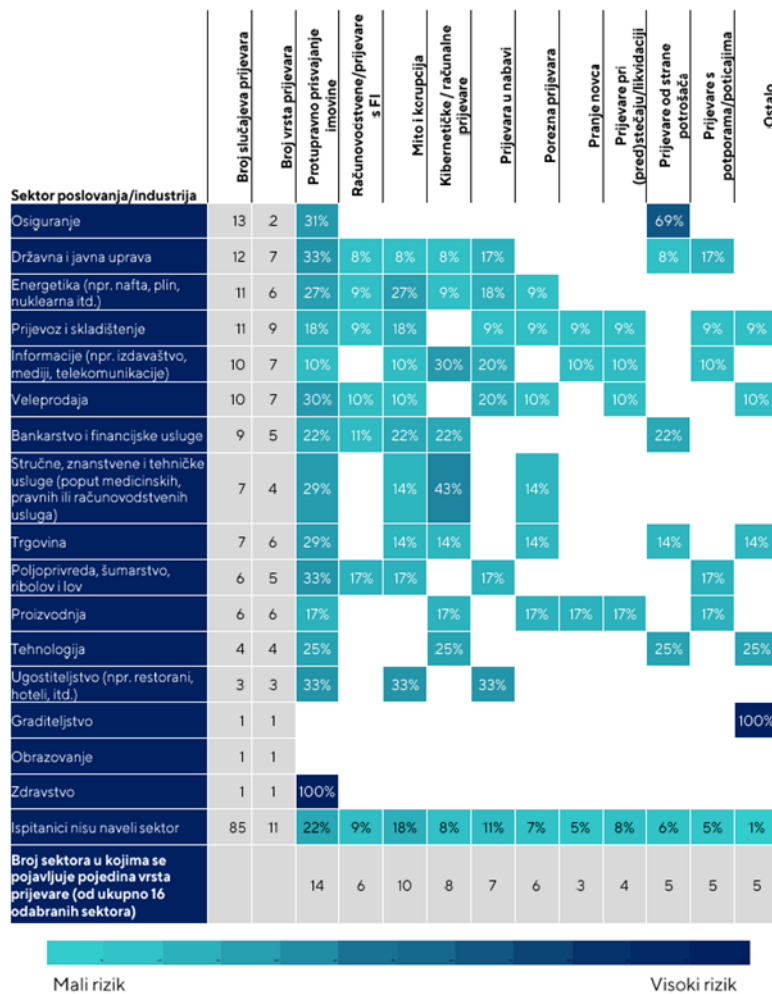

Izvor: Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), *Kako krademo* (2022), [Internet], dostupno na: <https://acfecroatia.hr/category/kako-krademo> (bd, 2024)

U Republici Hrvatskoj više od 20% slučajeva otkriveno je upravo dojavom. Procesi za prikupljanje i temeljitu procjenu dojava morali bi biti primarni cilj za sve zaposlenike koji su zaduženi za suzbijanje prijevara. Nadalje, istraživanjem je istaknuto kako je najviše prijevara prijavljeno u privatnom sektoru, čak 74% njih. Najviše prijevara su zabilježila privatna dionička društva (39%), a nakon njih društva s ograničenom odgovornošću (32%) (ACFE, 2022). „Oko 25% oštećenih organizacija odnosila se na javni sektor, odnosno državne/javne/lokalne institucije ili trgovačka društva, pri čemu se 10% odnosi na državnu upravu i vladu, dok se preostalih 16% odnosi na trgovačka društva ili institucije u primarno državnom vlasništvu koja posluju/djeluju u određenim sektorima“ (ACFE, 2022). U manjem obujmu, prijave su iskusile

i organizacije manje učestalih pravnih oblika (zadruge, j.t.d., k.d.), a koje najčešće upravljaju manjim resursima te na njih prijevare mogu imati značajnije negativne posljedice. Ma prvom mjestu po broju prijavljenih slučajeva nalazi se protupravno prisvajanje imovine i to u svim vrstama organizacija što je vidljivo na idućoj slici. Određene prijevare su karakteristične za određenu industriju.

Slika 5. Najučestalije prijevare u pojedinoj industriji

Izvor: Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), *Kako krademo* (2022), [Internet], dostupno na: <https://acfecroatia.hr/category/kako-krademo> (bd, 2024)

„Implementacija učinkovitih kontrola za sprječavanje prijevera uvelike može pomoći u borbi protiv prijevera“ (ACFE, 2022). Poduzeća često razvijaju određene interne kontrole koje su namijenjene za otkrivanje i sprječavanje prijevera, a takve kontrole ovise o raznim faktorima i mijenjaju se tokom vremena. Prema provedenom istraživanju najzastupljenije kontrole koje pomaže u otkrivanju i sprječavanju prijevera su (ACFE, 2022):

- menadžerski kontrolni mehanizmi (interne kontrole, procesi, provjere računa i/ili transakcija),
- interna revizija i
- neovisne revizije financijskih izvještaja od strane vanjskih revizora.

Također, prema provedenom istraživanju je vidljivo kako niti jedna kontrola vezano sa sprječavanje prijevara nije zastupljena i da postoji niska razina provedbe istih. Pozicija unutarnjeg počinitelja u poduzeću uglavnom je zaposlenik, a vanjski su uglavnom poslovni partneri u vidu kupaca i dobavljača. Kada se prijevarena otkrije s počiniteljem se raskida radni odnos kako bi ga se u potpunosti isključilo iz poduzeća i svih poslovnih procesa (ACFE, 2022). Takva procedura nije uvijek jednostavna s obzirom na hrvatsko zakonodavstvo. Ovisno o prirodi i visini nastale štete, poduzeća ili prijavljuju slučaj nadležnim tijelima ili pokušavaju štetu riješiti sporazumom ili građanskom tužbom protiv počinitelja. Mala i srednja poduzeća se danas suočavaju sa raznim oblicima rizika koji utječu na stvaranje prijevare u odnosu na veća poduzeća. Mala i srednja poduzeća imaju manje resursa sa kojim raspolažu, manje formalnih procedura, ako postoje interne kontrole one su zastupljene u manjem omjeru, posluju „na bazi povjerenja“ te su generalno gledajući manje svjesni svoje slabosti na prijevare (ACFE, 2022). Kako bi mala i srednja poduzeća unaprijedile svoju zaštitu od prijevara sugerira im se sljedeće: „donošenje kodeksa ponašanja i politike sprječavanja prijevare, segregacija dužnosti (koliko i gdje je moguća), periodične kontrole menadžera, adekvatna računalna zaštita, prilagođeni oblici protu-prijevanih treninga za zaposlenike i menadžere, implementacija nekog oblika mehanizma za prijevare nepravilnosti (za zaposlenike, ali i za vanjske partnere), redovito komuniciranje sa svim zaposlenicima i podsjećanje zaposlenika o politikama sprječavanja prijevare, načinima za prijavu sumnjivog ponašanja, ali i o posljedicama za prevarante, različite su mjere/kontrole koje pozitivno koreliraju sa smanjenjem gubitka od prijevare“ (ACFE, 2022). Svaka od tih mjera će funkcionirati isključivo ako poduzeća i zaposlenici u njemu žele iskorijeniti prijevare. Kod malih i srednjih poduzeća obično nije slučaj da vlasnici, koji su ujedno i ključne osobe, oštećuju poduzeće iz bilo kojeg razloga (ACFE, 2022). Bilo bi poželjno da se zaposlenici na svim razinama educiraju o rizicima i posljedicama prijevare kako bi ih znali prepoznati i u konačnici spriječili, ali isto tako da se osobe koje su sklone takvim radnjama odvratiti o tog čina.

Primjenjivanje moralnih standarda i implementacija standardnih revizijskih procedura koja omogućuje kvalitetu financijskih izvještaja te povjerenje javnosti u te izvještaje odgovornost je eksterne revizije. Revizijom se moraju identificirati i eliminirati zapažene pogreške, prijevare i

manipulacije zbog kojih financijski izvještaji ne prikazuju potrebnu kvalitetu i točnost te u konačnici ne daju objektivni i fer opis stanja i rezultat poslovanja poduzeća, a koje su neophodne za usvajanje odluka korisnika istih financijskih izvještaja. „Nakon što su financijski izvještaji okončani za već proteklo razdoblje revizija financijskih izvještaja se završava. Stoga komercijalni revizori u pravilu ne mogu spriječiti prijevaru, već je eventualno mogu otkriti nakon što se je već dogodila.“ (Štahan, 2018).

5. PERCEPCIJA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA O MANIPULACIJAMA NA FINANCIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

5.1. Instrument istraživanja

Prema teorijskom dijelu rada velika je pažnja usmjerena na financijske izvještaje malih i srednjih poduzeća, ali i prepoznavanje računovodstvenih informacija u istima. Glavni cilj istraživanja je anonimnim anketnim upitnikom utvrditi percepciju malih i srednjih poduzeća o manipulacijama na financijskim izvještajima. Instrument provedenog istraživanja je anonimni anketni upitnik s 18 oblikovanih na temelju rezultata istraživanju literature. Većina pitanja je zatvorenog tipa te sadrže karakteristične odgovore kako bi obrada i interpretacije bila jednostavnija. Postavljena pitanja imaju opciju višestrukih, jednostrukih te mogućnost vlastitih odgovora. Upitnik je izrađen pomoću Google alata *Google Forms*, te je kao takav bio poslan na prikupljene i dostupne mail adrese (Prilog 1).

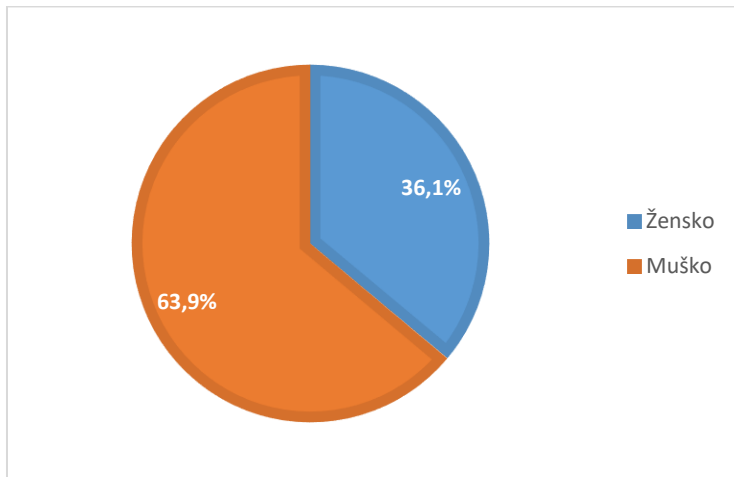
5.2. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja se odnosi na računovođe, revizore, direktore, menadžere te rukovoditelje malih i srednjih poduzeća. Anketa je poslana na adrese od sveukupno 55 poduzetnika koji su slučajnim odabirom bili odbrani prema dostupnim podacima na web stranici infoBIZ, a na istu se odazvalo 36 osoba. Kontakti, mail adrese, ispitanika prikupljene su putem web stranice infoBIZ u kojem postoji mogućnost pretraživanja subjekta po veličini, za detaljnije istraživanje odabranih poduzeća koristio se Sudski registar te za dodatno istraživanje koristila se stranica tvrtke.hr ukoliko je za to takvu analizu bilo potrebno. Prilikom pretraživanja na infoBIZ stranici odabrana su isključivo mala i srednja poduzeća koja su bila svrha ovoga istraživanja. Odgovori su se prikupljali i analizirali u periodu od 2. siječnja do 23. veljače 2024. godine.

5.3. Rezultati istraživanja i preporuke za daljnja istraživanja

Dobiveni podaci su grafički prikazani redosljedom kako su postavljena pitanja te je svaki dodatno objašnjen i povezan sa ciljem istraživanja. Izvor svakog grafikona je provedena anketa autorice ovog rada. Grafikon 3. prikazuje podjelu ispitanika na temelju njihova spola. Iz priloženog grafikona dobne strukture može se zaključiti kako dominiraju osobe muškog spola (63,9%) nad onima ženskog spola (36,1%).

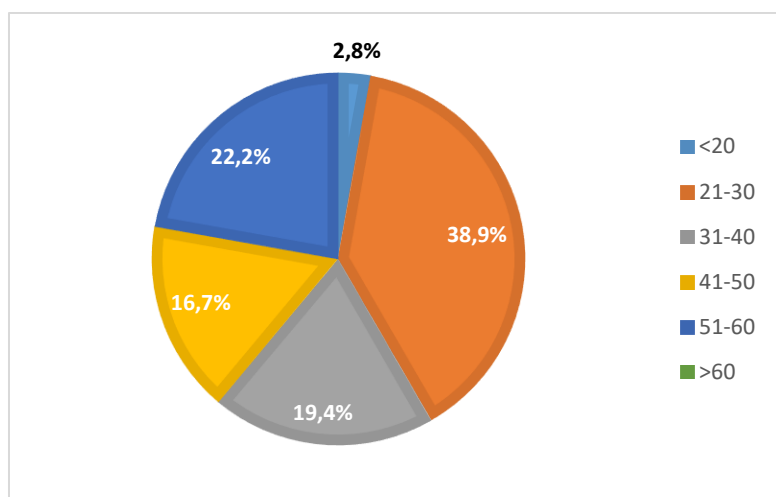
Grafikon 3. Spolna razdioba ispitanika (n=36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 4. prikazuje strukturu ispitanika prema starosnoj strukturi, te se iz tog grafikona može iščitati kako u strukturi ispitanika dominiraju osobe čija je starost između 21 i 30 godina (38,9%), a redom ih slijede osobe između 51 i 60 godina (22,2%), između 31 i 40 godina (19,4%), između 41 i 50 godina (16,7%) te osobe mlađe od 20 godina (2,8%). Anketnom ispitivanju nisu se odazvali ispitanici koji su stariji od 60 godina. Istraživanje se provelo nad ispitanicima u dobi između <20 i >60 godina.

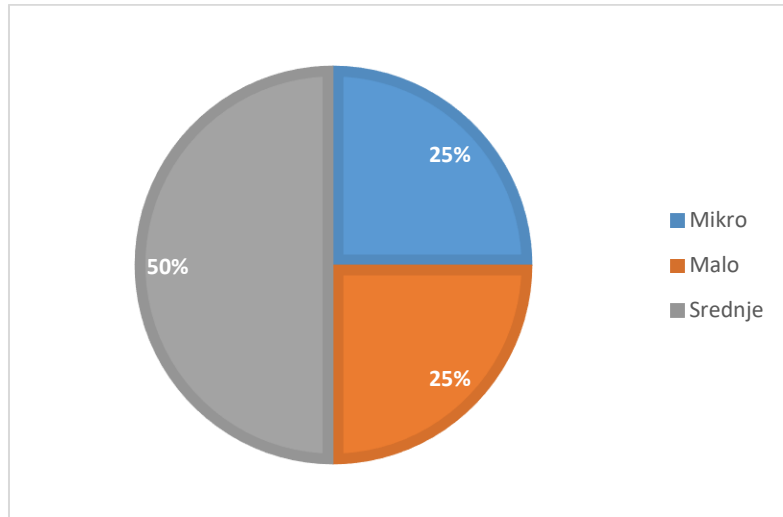
Grafikon 4. Starosna struktura ispitanika (n=36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 5. prikazuje strukturu ispitanika s obzirom na veličinu poduzeća u kojem su zaposleni. Iz grafikona je vidljivo kako su anketom u velikoj mjeri pokriveni ispitanici zaposleni u srednjem poduzeću (50%), a potom zaposleni u malom (25%) i mikro poduzeću (25%).

Grafikon 5. Struktura ispitanika s obzirom na veličinu poduzeća u kojem su zaposleni (n=36)

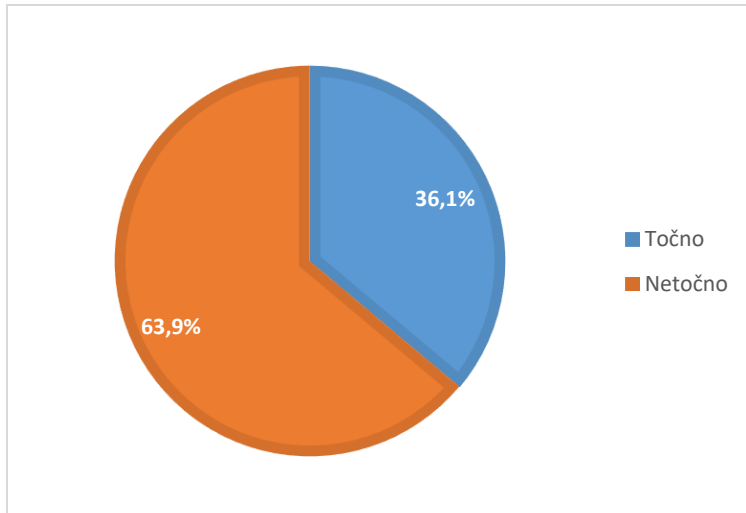

Izvor: istraživanje autorice

U grafikonu 6. se analizira rečenica koja glasi „Računovodstvene informacije u financijskim izvještajima poduzeća ne moraju biti pravovremene, mogu biti netočne te menadžmentu ne moraju prikazati realnu sliku poslovanja poduzeća radi lakšeg upravljanja“ te su morali na temelju vlastitog znanja i iskustva procijeniti je li navedena rečenica točna ili nije. Vidljivo je

kako je 63,9% ispitanika odgovorilo kako je ova rečenica *netočna*, dok je njih 36,1% odgovorilo kako je rečenica *točna*.

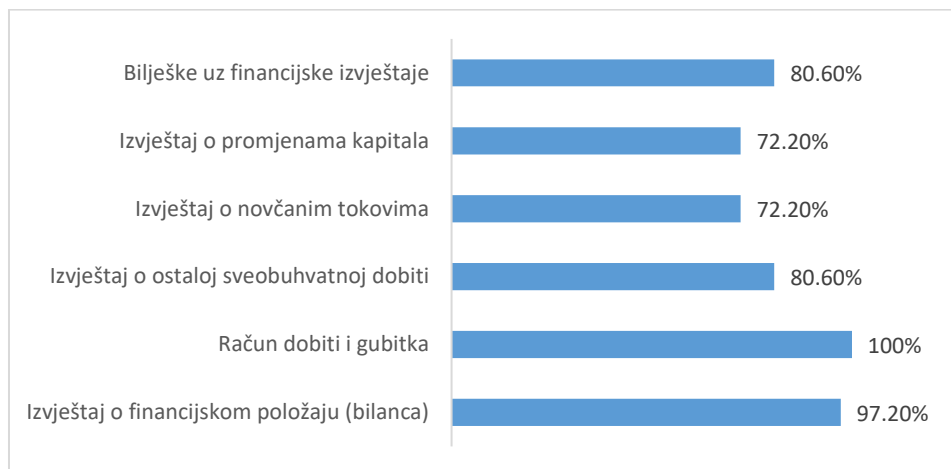
Grafikon 6. „Računovodstvene informacije u financijskim izvještajima poduzeća ne moraju biti pravovremene, mogu biti netočne te menadžmentu ne moraju prikazati realnu sliku poslovanja poduzeća radi lakšeg upravljanja.“ (n=36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 7. prikazuje financijske izvještaje koji ispitanici mogu/moraju sastavljati na kraju svake godine. Ispitanici su imali mogućnost višestrukog odgovora, te je najveći broj njih odgovorilo kako svake godine sastavljaju račun dobiti i gubitka (100%) te izvještaj o financijskom položaju, bilanca (97,2%), dok manji broj ispitanika smatra (72,2%) da su to izvještaj o promjenama kapitala i izvještaj o novčanim tokovima. Rezultati ovog pitanja su i prognozirani, jer su račun dobiti i gubitka zajedno sa bilancom općepoznati i svugdje primjenjivani financijski izvještaji.

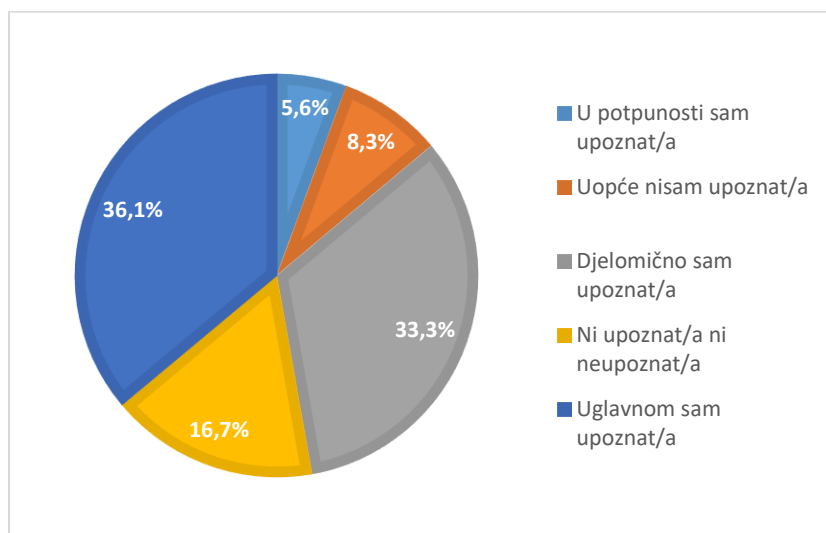
Grafikon 7. Struktura ispitanika s obzirom na sastavljanje financijskih izvještaja na kraju godine (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

U grafikonu 8. se na pitanje koliko su ispitanici upoznati s funkcijom i radom eksterne revizije, najveći je broj njih odgovorio da su u uglavnom (36,1%) ili djelomično (33,3%) upoznati. U potpunosti su upoznati njih 5,6% dok se za ostatak može reći da nemaju dovoljno znanja te da nisu dovoljno upoznati s navedenim pitanjem.

Grafikon 8. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost s funkcijom i radom eksterne revizije (n= 36)

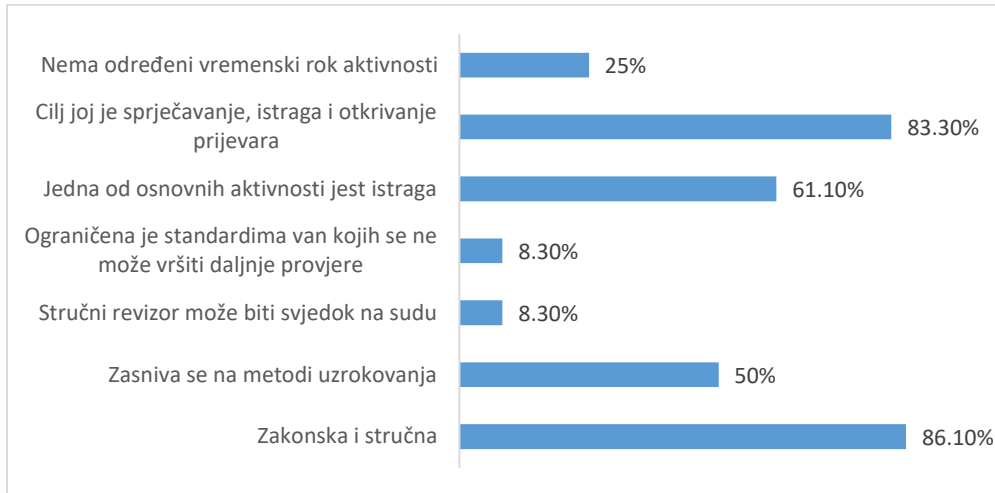

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 9. prikazuje elemente za koje su ispitanici čuli, a vezani su za eksternu reviziju. Ispitanici su imali mogućnost višestrukog odgovora, te je najveći broj njih odgovorio kako je eksterna revizija zakonska i stručna (86,10%), dok je najmanji broj odgovorio da je ograničena

standardima van kojih se ne može vršiti daljnje provjere (8,30%) i da stručni revizor može biti svjedok na sudu (8,30%).

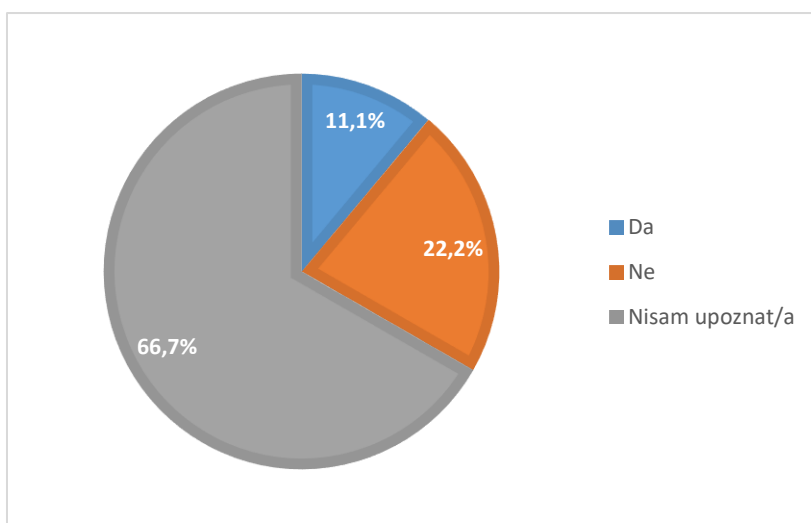
Grafikon 9. Struktura ispitanika o poznavanju elemenata eksterne revizije (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Iz grafikona 10. se može vidjeti kako 66,7% ispitanika nije upoznato sa činjenicom je li u njihovom poduzeću ikada došlo do pronalaska manipulacija na financijskim izvještajima. Njih 22,2% je odgovorilo kako su sigurni da u njihovom poduzeću nikada nije došlo do manipulacija, dok je njih 11,1% (4 ispitane osobe) reklo kako je u njihovim poduzećima ipak došlo do manipulacija na financijskim izvještajima.

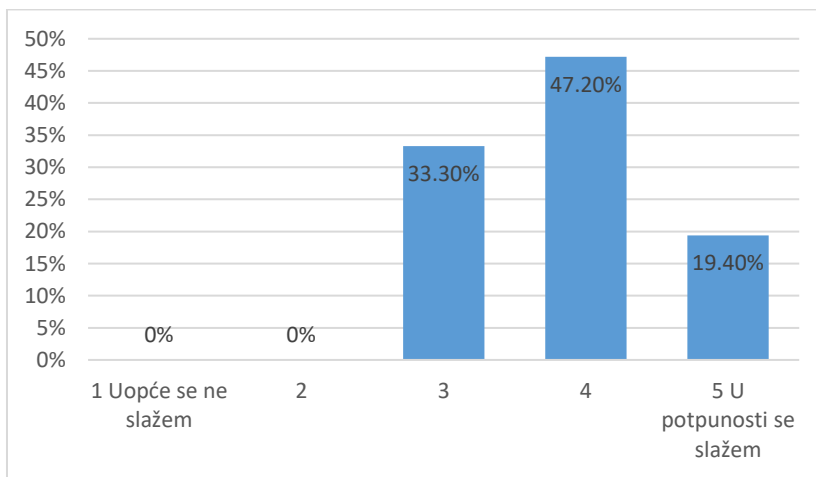
Grafikon 10. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost s manipulacijama u poduzećima (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Iz grafikona 11. vidljivo je kako se ispitanici skoro pa u potpunosti slažu sa tvrdnjom da prijevara menadžmenta najčešće uključuje manipulaciju financijskim izvještajima kroz krivotvorenje financijskih informacija, krivo i neistinito predstavljanje značajnih činjenica, zloupotrebu imovine, prikrivanje značajnih činjenica, protuzakonite radnje i podmićivanje te sukob interesa, njih 47,20%. Na temelju ostalih rezultata istraživanja može se zaključiti kako su ostali ispitanici svjesni manipulacija ili se uopće ne slažu sa navedenom tvrdnjom.

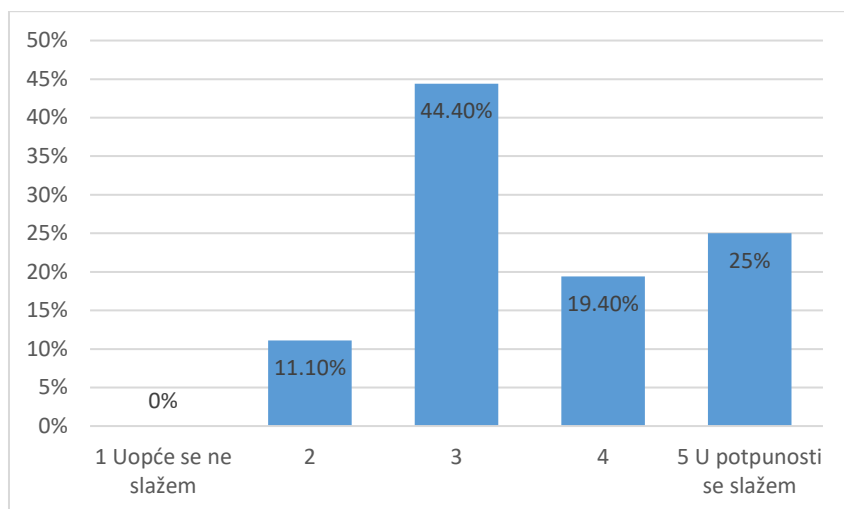
Grafikon 11. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da prijevara menadžmenta najčešće uključuje manipulaciju financijskim izvještajima kroz krivotvorenje financijskih informacija, krivo i neistinito predstavljanje značajnih činjenica, zloupotrebu imovine, prikrivanje značajnih činjenica, protuzakonite radnje i podmićivanje te sukob interesa (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Iz grafikona 12. vidljivo je kako su u najvećoj mjeri ispitanici potvrdili da se niti ne slažu niti slažu s ovom izjavom, jer je skoro pa polovica (44,40%) odabrala sredinu intenziteta odgovora, te je prevladala činjenica da ispitanici nemaju točno izražen stav o navedenoj tvrdnji.

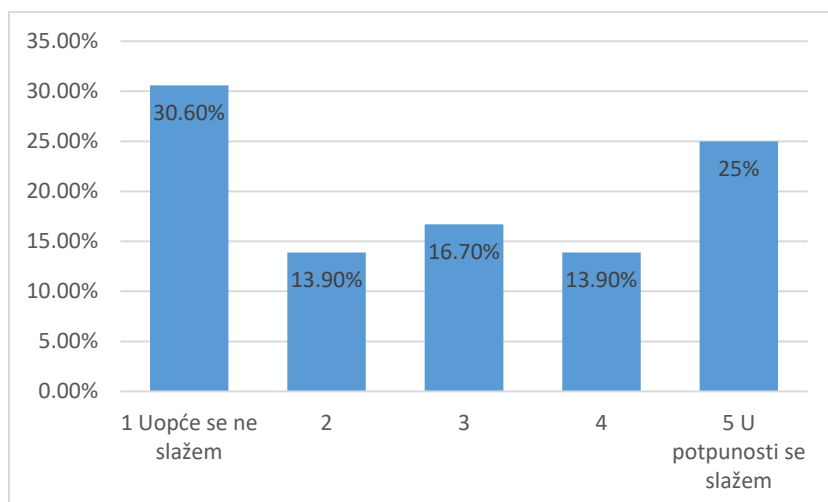
Grafikon 12. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da prijevaram zaposlenika uključuje pronevjeru ili krađu novca ili vlasništva, prijevaram na plaćama ili ubiranju prihoda, prekršaj fiducijarne dužnosti, krađu poslovnih tajni intelektualnog vlasništva te ostale protuzakonite radnje (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 13. pokazuje kako je najveći broj ispitanika (30,60%) potvrdio kako se uopće ne slaže s tvrdnjom da manipulacije na financijskim izvještajima negativno utječu na ekonomski rast i prosperitet nacije. Ostatak ispitanika je bilo različitog mišljenja što dovodi do zaključka kako ne smatraju svi da manipulacije utječu na rad i funkcioniranje nacije.

Grafikon 13. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da manipulacije na financijskim izvještajima negativno utječu na ekonomski rast i prosperitet nacije (n= 36)

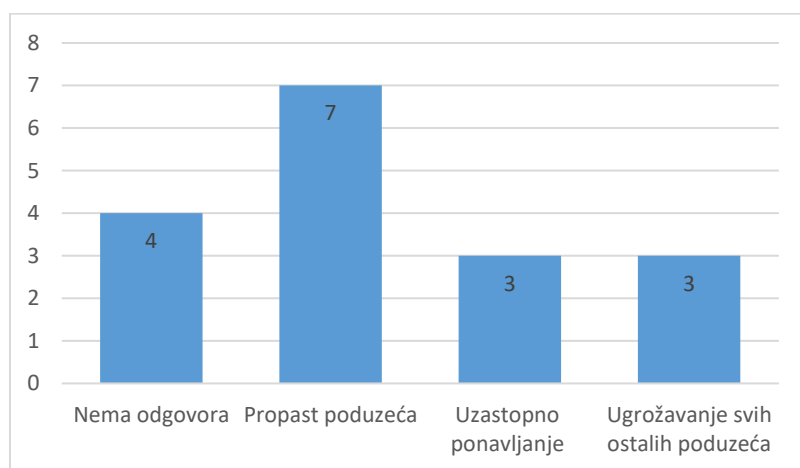

Izvor: istraživanje autorice

Pitanje pod brojem 12., odnosno grafikon 14., sastoji se od pitanja koje zahtjeva kratak odgovor. Ovakva pitanja zahtijevaju pregledne odgovore, pa su ispitanici morali biti što sažetiji i jasniji

s odgovorima. Ovom se pitanju odazvalo sedamnaest ispitanika. Iako su odgovori podneseni ipak je četiri ispitanika na pitanje odgovorilo sa nekim od interpunkcijskih znakova te se može zaključiti kako na ovo pitanje nemaju odgovor. Sedam ispitanika je na ovo pitanje odgovorilo kako manipulacije dovode do neetičnog ponašanja, uništavanje ugleda poduzeća, gubi se nada za daljnji ekonomski rast, prikazivanje lošijeg stanja društva te u konačnici propast poduzeća. Tri ispitanika je odgovorilo da ako jednom dođe do manipulacija takvo što će se ponovno dogoditi. Na kraju, tri ispitanika je reklo kako ugrožavanjem jednog poduzeća može doći do ugrožavanje ugleda i poslovanja svi malih i srednjih poduzeća.

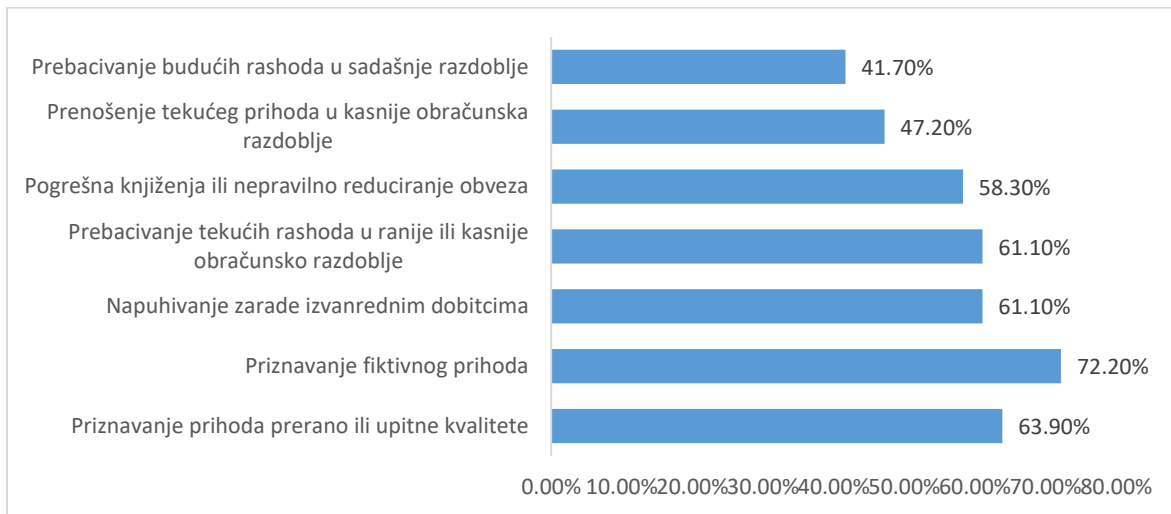
Grafikon 14. Struktura ispitanika prema mišljenju o štetnosti manipulacija na financijskim izvještajima (n= 17, od ukupno 36 ispitanih)

Izvor: istraživanje autorice

U grafikonu 15. ispitanici su imali mogućnost višestrukog odgovora, te je najveći broj njih (72,20%) odgovorio kako je najčešći način „uljepšavanja“ financijskih izvještaja *priznavanje fiktivnog prihoda zajedno sa priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete* (63,90%). Najmanje ispitanika je odgovorilo kako su to *prenošenje tekućeg prihoda u kasnije obračunsko razdoblje* (47,20%) i *prebacivanje budućih rashoda u sadašnje razdoblje* (41,70%). Svaki od ovih načina je pojašnjeno u poglavlju 4.3.

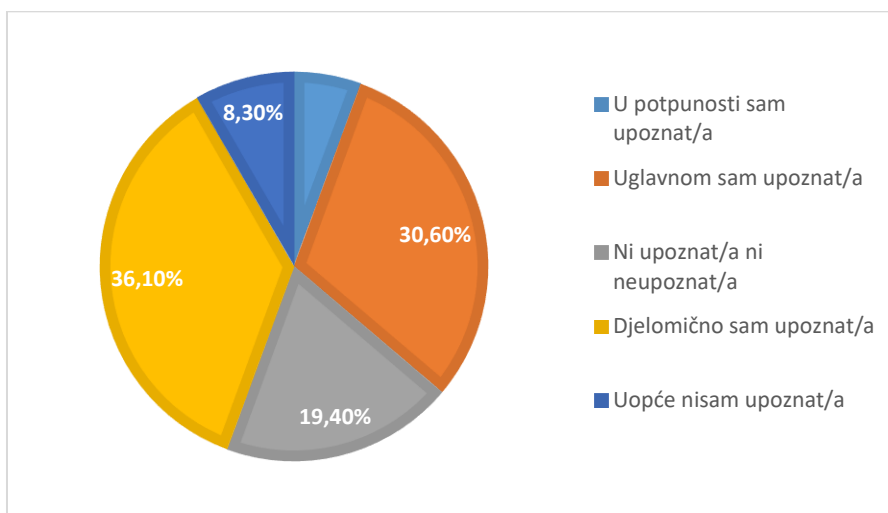
Grafikon 15. Struktura ispitanika obzirom na načine „uljepšavanja“ financijskih izvještaja u njihovim poduzećima (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 16. prikazuje pitanje koliko su ispitanici upoznati s Zakon o računovodstvu i Hrvatskim standardima financijskog izvještavanja (HSFI), koji služe kao temelj za sastavljanje i objavu financijskih izvještaja malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj, najveći je broj njih odgovorio da su djelomično (36,10%) ili uglavnom (30,60%) upoznati s navedenim Zakonom i standardima. Za preostalih 67% ispitanika se može reći kako nemaju dovoljno znanja i/ili da nisu dovoljno upoznati s navedenim pitanjem.

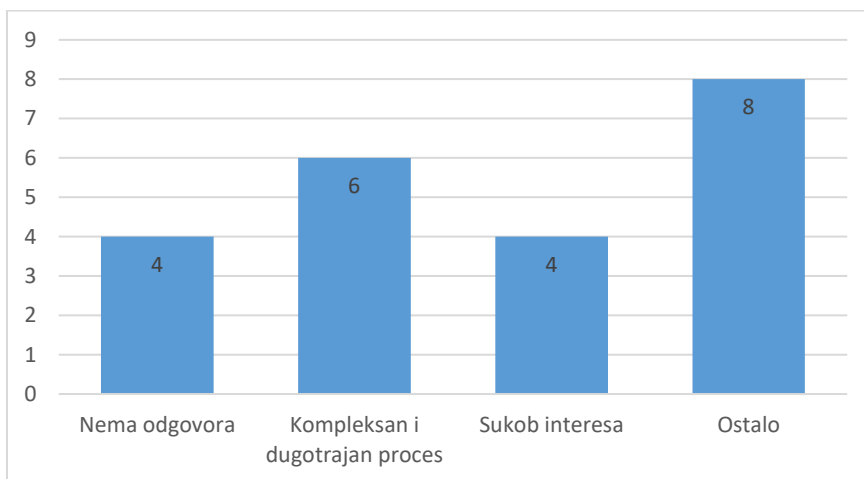
Grafikon 16. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost sa Zakonom o računovodstvu i Hrvatskim standardima financijskog izvještavanja (HSFI), koji služe kao temelj za sastavljanje i objavu financijskih izvještaja malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Pitanje pod brojem 15., grafikon 17., sastoji se od pitanja koje zahtjeva kratak odgovor. Ovakva pitanja također zahtijevaju pregledne odgovore, pa su ispitanici morali biti što sažetiji i jasniji s odgovorima. Ovom se pitanju odazvalo samo dvadeset i dva ispitanika. Iako su dogovori podneseni ipak je 4 ispitanika na pitanje odgovorilo sa nekim od interpunkcijskih znakova te se može zaključiti kako na ovo pitanje nemaju odgovor. Šest ispitanika je odgovorilo kako je eksterna revizija financijski kompleksan i dugotrajan proces, četiri ispitanika je odgovorilo da može doći do sukoba interesa između društva i revizora, osam ispitanika je imalo drugačije odgovore, a neki od njih su: moguća nepovezanost sa internom revizijom, postupak procjenjivanja bi se trebao raditi svake godine prije zaključivanje ugovora o poslovnoj suradnji, nisu dio poduzeća, primarno je usmjerena eksternim interesno utjecajnim skupinama, pravno i strukturno odvojeni od revidiranog subjekta, nedostatak informacija, manjak znanja o poslovanju poduzeća koje revidira i veliki zahtjevi od strane revizora.

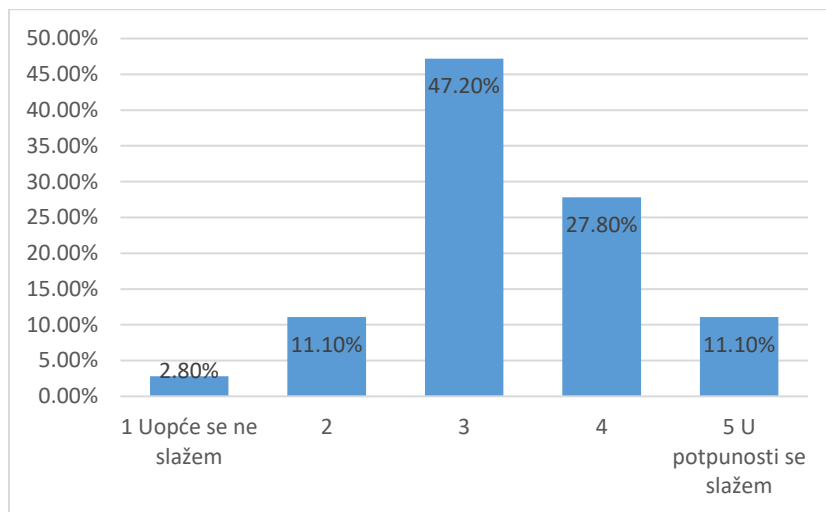
Grafikon 17. Struktura ispitanika prema mišljenju o nedostacima eksterne revizije (n= 22, od ukupno 36 ispitanih)

Izvor: istraživanje autorice

Iz grafikona 18. vidljivo je kako su u najvećoj mjeri ispitanici potvrdili da se niti ne slažu niti slažu s ovom izjavom, jer je skoro pa polovica (47,20%) odabrala sredinu intenziteta odgovora, te je prevladala činjenica da ispitanici nemaju točno izražen stav o navedenoj tvrdnji.

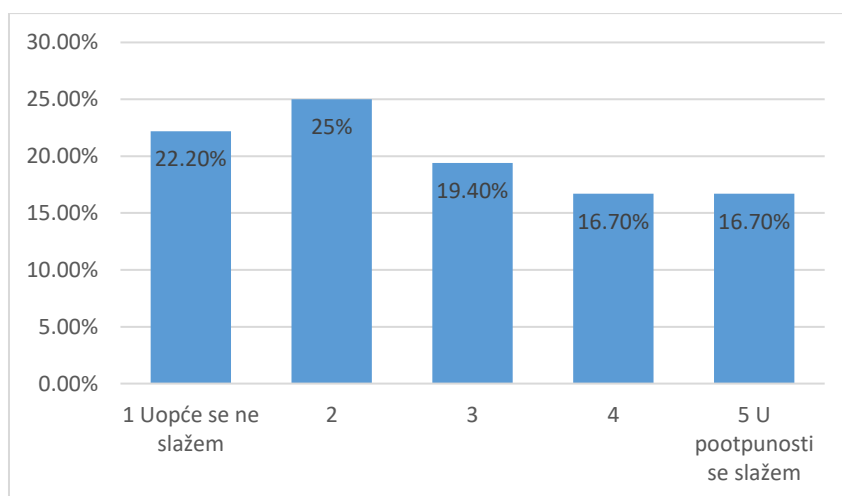
Grafikon 18. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da su manipulacije na financijskim izvještajima jedan od značajnih problema poslovne današnjice te zbog toga mala i srednja poduzeća ne mogu ostvariti svoj puni potencijal na tržištu (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Grafikon 19. pokazuje kako je najveći broj ispitanika (25%) potvrdio kako se ne slaže s tvrdnjom da bi trebalo dodatno pojednostaviti financijske izvještaje za mikro, mala i srednja poduzeća. Ostatak ispitanika je bilo različitog mišljenja što dovodi do zaključka kako ne smatraju svi da bi trebalo dodatno pojednostaviti financijske izvještaje za mikro, mala i srednja poduzeća.

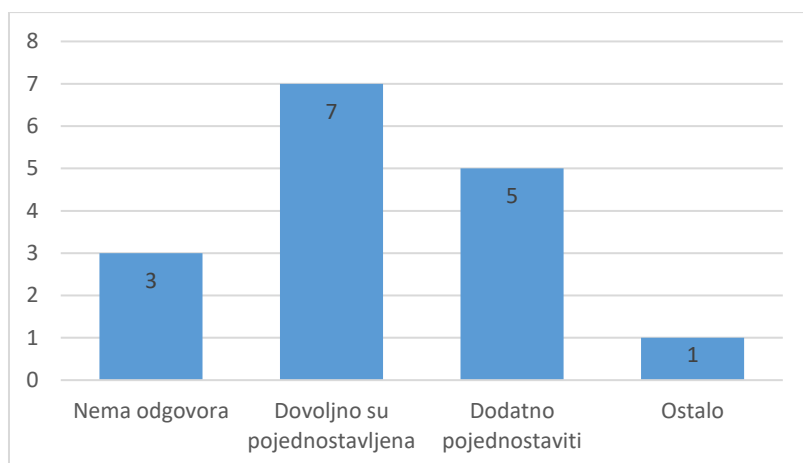
Grafikon 19. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da bi trebalo dodatno pojednostaviti financijske izvještaje za mikro, mala i srednja poduzeća (n= 36)

Izvor: istraživanje autorice

Pitanje pod brojem 18. sastoji se od pitanja koje zahtjeva kratak odgovor. Ovakva pitanja zahtijevaju pregledne odgovore, pa su ispitanici morali biti što sažetiji i jasniji s odgovorima. Ovom se pitanju odazvalo samo šesnaest ispitanika. Iako su dogovori podneseni ipak je tri ispitanika na pitanje odgovorilo sa nekim od interpunkcijskih znakova te se može zaključiti kako na ovo pitanje nemaju odgovor. Sedam ispitanika je odgovorilo kako se financijski izvještaji ne bi trebali dodatno pojednostaviti jer je doneseno dovoljno direktiva, standarada i politika isključivo za rad takvih poduzeća. Pet ispitanika ipak smatra kako bi se trebalo pojednostaviti i to na način da se izbace bilješke uz financijske izvještaje, smanjiti broj potrebnih izvještaja i zadržati se na osnovnim financijskim izvještajima. Jedan ispitanik je imalo drugačiji odgovor, a to je da sva poduzeća imaju svoje politike.

Grafikon 20. Struktura ispitanika prema mišljenju o dodatnoj jednostavnosti financijskih izvještaja za mikro, mala i srednja poduzeća (n= 16, od ukupno 36 ispitanih)

Izvor: istraživanje autorice

Iako postoje jasni rezultati istraživanja također treba razmotriti i postojeća ograničenja ovog istraživanja. Prvo ograničenje se odnosi na sami uzorak istraživanja. Istraživanje je provedeno na samo 36 ispitanika te ako se u obzir uzme opseg svih malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj, veličina uzorka koja se ovdje obradila u ovom slučaju ne zadovoljava uvjete za donošenje konačnog i konkretnog zaključka. Može se reći kako su dobiveni rezultati anketnog upitnika primjereni za usvajanje indikativnog zaključka, ali za stvaranje veće i bolje slike bilo bi potrebno provesti istraživanje na većem i značajnijem uzorku. Daljnje ograničenje istraživanja predstavlja i pojedini dijelovi anketnog upitnika u kojima je korištena ordinalna (redosljedna) ljestvica mjerenja pa se odgovori temelje na proizvoljnoj prosudbi ispitanika. Iako je anketni upitnik anonimn ne smije se izostaviti činjenica koliko je društvena pripadnost odgovora važna u podnošenju odgovora. Ograničenje istraživanja povezano je i uz nedostatak

prethodnog istraživanja i samog znanja o radu eksterne revizije na prostoru Republike Hrvatske s kojima bi se rezultati provedenog istraživanja u konačnici mogli usporediti.

6. ZAKLJUČAK

Za razvoj svake zemlje bitno je uspješno i aktivno gospodarstvo. Mala i srednja poduzeća svojim djelovanjem postaju važan segment gospodarstva kojem bi svaka zemlja trebala dati naročito mjesto u poduzetništvu te na takav način kontinuirano i dosljedno motivirati daljnji razvoj i razvitak. Obzirom da sektor malih i srednjih poduzeća zapošljava tri četvrtine radnog stanovništva on kao takav predstavlja pokretač zapošljavanja i napredovanja kako za Republiku Hrvatsku, tako i za ostatak svijeta. Hrvatske standarde financijskog izvještavanja (HSFI) koriste mala i srednja poduzeća, ali ih također obvezuje i primjena Zakon o računovodstvu. Pouzdani i ispravno objavljeni financijski izvještaji baza su za daljnje poslovne odluke koje su karakteristične uz daljnja ulaganja, procjene profitabilnosti i slično. Manipulacije u današnjem društvu bivaju sve veći paradoks za gospodarstvo i naciju. Manipulacije su se sve više i više prilagodile današnjem svijetu zbog sve brže tehnologije koja im je omogućila lakšu adaptaciju u gospodarstvo i ekonomiju. Brojni su primjeri prijevare i manipuliranja financijskim izvještajima koji su stigli u javnost. Glavne kategorije koje pojedinci koriste za prijevaru svojih poslodavaca su: pronevjera imovine i prijevara financijskih izvještaja. Suzbijanje prijevara i drugih gospodarskih nedjela je složen postupak, a u tome im može pomoći eksterna revizija. Revizor koristi profesionalnu prosudbu kako bi utvrdio koje postupke procjene rizika treba provesti, ali i potreban opseg ili dubinu razumijevanja subjekta. Eksternom revizijom prvenstveno se istražuje vjerodostojnost i realnost temeljnih financijskih izvještaja, iako eksterni revizori mogu pružati niz drugih aktivnosti kao što su porezno savjetovanje, različite financijske usluge, revizija poslovanja i dr. Kako ne bi došlo do prijevara nužan je neprekidan naglasak na edukaciju te unutarne i vanjske kontrole uz pomoć sofisticirane tehnologije. Mala i srednja poduzeća se danas suočavaju sa raznim oblicima rizika koji utječu na stvaranje prijevara u odnosu na veća poduzeća, a razlog tome je što takva poduzeća imaju manjak resursa sa kojima raspolažu, manje procedura, interne kontrole koje su u manjem omjeru te su manje svjesni svoje slabosti na prijevaru. Prema istraživanju stavova i mišljenja ispitanika s funkcijom i radom eksterne revizije dobiveni rezultati ističu kako većina ispitanika, u ovom slučaju direktori, menadžeri, računovođe i rukovoditelji malih i srednjih poduzeća smatraju da su uglavnom upoznati sa radom iste. Iz navedene se ankete može zaključiti kako je više od pola ispitanika upoznato s njezinim elementima i svrhom rada. Više od polovice ispitanih poduzeća se nikada nije susrela sa manipulacijama nad financijskim izvještajima te uglavnom smatra da prijevara menadžmenta najčešće uključuje manipulacije financijskim izvještajima kroz krivotvorenje financijskih informacija, krivo i neistinito predstavljanje značajnih činjenica,

zloupotrebu imovine, prikriivanje značajnih činjenica, protuzakonite radnje i podmićivanje te sukob interesa. Što se tiče „uljepšavanja“ financijskih izvještaja, 72% ispitanika je odgovorilo kako je to upravo priznavanje fiktivnog prihoda te priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete. Na temelju provedene ankete može se utvrditi da mala i srednja poduzeća ne trebaju biti pošteđeni od sastavljanja financijskih izvještaja. Svi oni bi trebali ostati obveznici sastavljanja financijskih izvještaja te bi im se iz tog razloga trebala omogućiti kvalitetnija informacijska osnova i bolja obrazovna potpora. Na temelju svega navedenog može se zaključiti kako veću pažnju treba posvetiti osvještavanju zaposlenika te skrenuti pažnju na pravovremeno te sustavno otkrivanje prijevara i manipulacija.

LITERATURA

1. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), *Kako krademo* (2022), [Internet], dostupno na: <https://acfecroatia.hr/category/kako-krademo>
2. Belak, V., (2011): Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – Borba protiv prijevare, Belak Excellens d.o.o., Zagreb, str. 144-149
3. Bešvir, B., (2007): Otkrivanje prijevara i pogrešaka u postupku revizije financijskih izvještaja, Računovodstvo, revizija i financije, RRIF, Zagreb, broj 10, str. 91-97
4. Bešvir, B., (2010): Forenzična revizija, Zagreb: RRiF, br.8/2010, str. 73-91
5. Blažević L., Ujević M., Ukić LJ. (2013.): Interno financijsko izvještavanje unutar proračunskih korisnika kao potpora javnom menadžmentu, Praktični menadžment, Vol. IV, br.1, str. 67
6. Brekalo, F., (2004): Revizija financijskih izvještaja. Zagreb: Faber&Zgombić Plus, str. 12
7. Buljat, M., Lešić, D., Ložnjak, M., (2020.): RAČUNOVODSTVENE MANIPULACIJE I POREZNE PRIJEVARE U FINANCIJSKIM IZVJEŠTAJIMA // Društvena i tehnička istraživanja, VI, br. 1, 2020. (2020), str. 306-318
8. Dečman, N. (2012): Financijski izvještaji kao podloga za ocjenu sigurnosti i uspješnosti poslovanja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj. Ekonomski pregled, 63(7-8). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/86495>, str. 446-467
9. Dražić Lutilsky, I., I. et al. (2010): Računovodstvo, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 121-122
10. Dražić-Lutilsky, I., et.al. (2010.): Računovodstvo, III. Izmijenjeno izdanje, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika
11. E. A. Spiller Jr., P. T. May, (1990): Financial Accounting Basis Concepts, Irwin, Homewood, Illinois, str. 25
12. Filipović, I., Vasilj, M., & Vukšić, L. (2009): MRevS 240–okvir za utvrđivanje uloge revizora u otkrivanju prijevara i pogrešaka, HRVATSKA REVIZORSKA KOMORA, Zagreb, str. 156-157
13. fina.hr, Rezultati poslovanja poduzetnika u 2022. godini - razvrstani po veličini, [Internet], dostupno na: <https://www.fina.hr/novosti/rezultati-poslovanja-poduzetnika-u-2022.-godini-razvrstani-po-velicini>
14. Gulin, D. (2008): Manipulacije na financijskim tržištima i njihov utjecaj na financijske izvještaje, EFZG, Zagreb, str. 8

15. Gulin, D., Spajić, F., Spremić, I., Tadijančević, S., Vašiček, V., Žager, K., & Žager, L. (2003): Računovodstvo, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 35-102
16. Habek, M. (2002): Računovodstvene politike poduzetnika, Računovodstvo, revizija i financije, str 17-22.
17. Helfert, E. A. (1997): Tehnike financijske analize, Sedmo izdanje, prijevod s engleskog jezika, HZRFD, Zagreb, str. 18
18. Jurić, E., Grubišić, A., & Galzina, F. (2019). Sprječavanje poslovnih prijevara primjenom indikatora ranog upozorenja. Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku, (3-4/2019), 77-87.
19. Kolaković, M., (2006): Poduzetništvo u zemlji znanja, Zagreb, Sinergij, str 85
20. Međunarodna federacija računovođa (2013): Vodič za korištenje MRevS-a u revizijama malih i srednjih subjekata, 1. Svezak – Ključni koncepti, treće izdanje. Zagreb: IFAC
21. NARODNE NOVINE (2006) ODBOR ZA STANDARDE FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA: Odluka o objavljivanju međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, BROJ 140, ZAGREB, str. 10425
22. Niemand, C., Wickham, E., Corporate Failures, Forensic, KPMG, [Internet], dostupno na: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/Corporate-Failures.pdf>
23. Odluka o objavljivanju Hrvatskih standarda financijskog izvještavanja, (NN broj: 86/2015-1709), [Internet], dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_08_86_1709.html
24. Ruškić, E., (2017): Primjena HSFI-posebnosti računovodstva za male i srednje poduzetnike. Diss. University of Pula. Faculty of economics and tourism „Dr. Mijo Mirković“, str. 11
25. Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L. (2012): Revizija – načela, standardi i postupci, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, str. 72
26. Škrtić, M (2006): Poduzetništvo, Sinergija-nakladništvo d.o.o., Zagreb, str. 12
27. Štahan, M., (2018.): Mogu li revizori otkriti/ spriječiti prijevaru?, [Internet], dostupno na: <https://www.teb.hr/novosti/2018/mogu-li-revizori-otkritisprijeciti-prijevaru/>
28. Tintor, Ž., (2019): VAŽNOST REVIZIJE KAO POKAZATELJA KVALITETE FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA, Stručni rad, Retra d.o.o. za reviziju i poslovno savjetovanje, str. 150
29. Tolušić, E., (2012): Jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću - novina u pravu društava, UDK 347.7, stručni rad, str. 1

30. Tušek, B., Žager, L., (2007): Revizija. 2. izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika (HZRFD), str. 99
31. Zakon o obrtu, (NN broj: 143/13, 127/19, 41/20), [Internet], dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/297/Zakon-o-obrtu>
32. Zakon o poticanju malog gospodarstva, (NN broj: 29/02, 63/07, 53/12, 56/13, 121/16), [Internet], dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/527/Zakon-o-poticanju-razvoja-malog-gospodarstva>
33. Zakon o računovodstvu, (NN broj: 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20, 114/22), [Internet], dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/118/Zakon-o-ra%C4%8Dunovodstvu>
34. Zakon o reviziji, (NN broj: 127/17), [Internet], dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/417/Zakon-o-reviziji>
35. Zakon o trgovačkim društvima, (NN broj: 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23), [Internet], dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/546/Zakon-o-trgova%C4%8Dkim-dru%C5%A1tvima>
36. Žager K., Tušek B., Vašiček V., Žager L. (2007): Osnove računovodstva: Računovodstvo za neračunovođe; Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb; citirano djelo, str. 36.
37. Žager, K., Dečman, N., (2015): Računovodstvo srednjih i malih poduzeća. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 109
38. Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever Mališ, S., Ježovita, A., Žager, L. (2017): Analiza financijskih izvještaja: načela, postupci, slučajevi: treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i računovodstvenih djelatnika, str. 92-109
39. Žager, Katarina; et al. (red. Lajoš Žager): (2016) Računovodstvo I: računovodstvo za ne računovođe, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, str. 143.

PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik

Poštovani/a,

u svrhu izrade diplomskog rada na Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, zamolila bih Vas da odvojite par minuta Vašeg vremena i ispunite kratki upitnik kojim se ispituju motivi i prilike koji utječu na upotrebu manipulacija te stručnost eksterne revizije prilikom izražavanja profesionalnog, neovisnog i stručnog mišljenja o istinitosti, ispravnosti i točnosti financijskih izvještaja.

Ispunjavanje ankete je potpuno anonimno, a rezultati istraživanja koristit će se isključivo za potrebe izrade istraživačkog djela diplomskog rada.

Unaprijed se zahvaljujem na izdvojenom vremenu!

Lijep pozdrav,

Pavla Turudić

1. Koji je Vaš spol?
 - Žensko
 - Muško
2. Koliko imate godina?
 - <20
 - 21-30
 - 31-40
 - 41-50
 - 51-60
 - >60
3. Koja je veličina poduzeća u kojem radite?
 - Mikro
 - Malo
 - Srednje

4. Smatrate li da je je navedena rečenica točna?

Računovodstvene informacije u financijskim izvještajima poduzeća ne moraju biti pravovremene, mogu biti netočne te menadžmentu ne moraju prikazati realnu sliku poslovanja poduzeća radi lakšeg upravljanja.

- Točno
- Netočno

5. Nezaobilaznu informacijsku podlogu o uspješnosti poslovanja, novčanim tokovima te financijskom položaju poduzeća čine upravo godišnji financijski izvještaji koji su ogledalo poslovanja svakog poduzeća. Koje financijske izvještaje Vaše poduzeće sastavlja na kraju godine?

- Izvještaj o financijskom položaju (bilanca)
- Račun dobiti i gubitka
- Izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti
- Izvještaj o novčanim tokovima
- Izvještaj o promjenama kapitala
- Bilješke uz financijske izvještaje

6. U kojoj ste mjeri upoznati s funkcijom i radom eksterne revizije?

**Označite samo jedno polje*

- U potpunosti sam upoznat/a
- Uopće nisam upoznat/a
- Djelomično sam upoznat/a
- Ni upoznat/a ni neupoznat/a
- Uglavnom sam upoznat/a

7. Označite pojmove za koje smatrate da pripadaju elementima eksterne revizije.

- Zakonska i stručna
- Zasniva se na metodi uzrokovanja
- Stručni revizor može biti svjedok na sudu
- Ograničena je standardima van kojih se ne može vršiti daljnje provjere
- Jedna od osnovnih aktivnosti jest istraga
- Cilj joj je sprječavanje, istraga i otkrivanje prijevara
- Nema određeni vremenski rok aktivnosti

8. Je li u Vašem poduzeću ikada došlo do pronalazaka manipulacija na financijskim izvještajima?

- Da
- Ne
- Nisam upoznat/a

9. Smatrate li da prijevaramenadžmenta najčešće uključuje manipulaciju financijskim izvještajima kroz krivotvorenje financijskih informacija, krivo i neistinito predstavljanje značajnih činjenica, zloupotrebu imovine, prikrivanje značajnih činjenica, protuzakonite radnje i podmićivanje te sukob interesa?

1 - uopće se ne slažem 2 - ne slažem se 3- niti se slažem niti ne slažem 4- slažem se 5- u potpunosti se slažem

10. Smatrate li da prijevaram zaposlenika uključuje pronevjeru ili krađu novca ili vlasništva, prijevaram na plaćama ili ubiranju prihoda, prekršaj fiducijarne dužnosti, krađu poslovnih tajni intelektualnog vlasništva te ostale protuzakonite radnje?

1 - uopće se ne slažem 2 - ne slažem se 3- niti se slažem niti ne slažem 4- slažem se 5- u potpunosti se slažem

11. Smatrate li da manipulacije na financijskim izvještajima negativno utječu na ekonomski rast i prosperitet nacije?

1 - uopće se ne slažem 2 - ne slažem se 3- niti se slažem niti ne slažem 4- slažem se 5- u potpunosti se slažem

12. Ukoliko smatrate da manipulacije na financijskim izvještajima utječu štetno na poslovanje poduzeća, u nastavku u natuknicama možete napisati Vaše mišljenje

13. Označite načine manipuliranja za koje smatrate da se najčešće koriste prilikom „uljepšavanja" financijskih izvještaja.

- Priznavanje prihoda prerano ili upitne kvalitete
- Priznavanje fiktivnog prihoda
- Napuhivanje zarade izvanrednim dobitcima
- Prebacivanje tekućih rashoda u ranije ili kasnije obračunsko razdoblje
- Pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obveza
- Prenosjenje tekućeg prihoda u kasnije obračunska razdoblje
- Prebacivanje budućih rashoda u sadašnje razdoblje

14. U kojoj ste mjeri upoznati s Zakon o računovodstvu i Hrvatskim standardima financijskog izvještavanja (HSFI), koji služe kao temelj za sastavljanje i objavu financijskih izvještaja malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj.

**Označite samo jedno polje*

- U potpunosti sam upoznat/a
- Uglavnom sam upoznat/a
- Ni upoznat/a ni neupoznat/a
- Djelomično sam upoznat/a
- Uopće nisam upoznat/a

15. Koji bi po Vama bili nedostaci eksterne revizije? U nastavku navedite jedan ili više nedostataka.

16. Smatrate li da su manipulacije na financijskim izvještajima jedan od značajnih problema poslovne današnjice te zbog toga mala i srednja poduzeća ne mogu ostvariti svoj puni potencijal na tržištu?

1 - uopće se ne slažem 2 - ne slažem se 3- niti se slažem niti ne slažem 4- slažem se 5- u potpunosti se slažem

17. Smatrate li da bi trebalo dodatno pojednostaviti financijske izvještaje za mikro, mala i srednja poduzeća?

1 - uopće se ne slažem 2 - ne slažem se 3- niti se slažem niti ne slažem 4- slažem se 5- u potpunosti se slažem

18. U nastavku možete napisati Vaše mišljenje za prethodno pitanje.

POPIS TABLICA

Tablica 1. Klasifikacija poduzeća prema Zakonu o računovodstvu (svi iznosi su izraženi u eurima)

Tablica 2. Klasifikacija poduzeća prema Zakonu o poticanju razvoja malog gospodarstva (svi iznosi su izraženi u eurima)

Tablica 3. Aktivna trgovačka društva prema pravno ustrojbenim oblicima i aktivni obrti lipanj 2022.

Tablica 4. Motivi i ciljevi prijevara

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Udio poduzetnika u ukupnom broju poduzetnika u 2022. godini - prema veličini poduzetnika

Grafikon 2. Ukupni prihodi svih poduzetnika u Republici Hrvatskoj u 2022. godini - prema veličini poduzetnika

Grafikon 3. Spolna razdioba ispitanika (n=36)

Grafikon 4. Starosna struktura ispitanika (n=36)

Grafikon 5. Struktura ispitanika s obzirom na veličinu poduzeća u kojem su zaposleni (n=36)

Grafikon 6. „Računovodstvene informacije u financijskim izvještajima poduzeća ne moraju biti pravovremene, mogu biti netočne te menadžmentu ne moraju prikazati realnu sliku poslovanja poduzeća radi lakšeg upravljanja.“ (n=36)

Grafikon 7. Struktura ispitanika s obzirom na sastavljanje financijskih izvještaja na kraju godine (n= 36)

Grafikon 8. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost s funkcijom i radom eksterne revizije (n= 36)

Grafikon 9. Struktura ispitanika o poznavanju elemenata eksterne revizije (n= 36)

Grafikon 10. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost s manipulacijama u poduzećima (n= 36)

Grafikon 11. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da prijevara menadžmenta najčešće uključuje manipulaciju financijskim izvještajima kroz krivotvorenje financijskih informacija,

krivo i neistinito predstavljanje značajnih činjenica, zloupotrebu imovine, prikrivanje značajnih činjenica, protuzakonite radnje i podmićivanje te sukob interesa (n= 36)

Grafikon 12. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da prijevara zaposlenika uključuje pronevjeru ili krađu novca ili vlasništva, prijevaru na plaćama ili ubiranju prihoda, prekršaj fiducijarne dužnosti, krađu poslovnih tajni intelektualnog vlasništva te ostale protuzakonite radnje (n= 36)

Grafikon 13. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da manipulacije na financijskim izvještajima negativno utječu na ekonomski rast i prosperitet nacije (n= 36)

Grafikon 14. Struktura ispitanika prema mišljenju o štetnosti manipulacija na financijskim izvještajima (n= 17, od ukupno 36 ispitanih)

Grafikon 15. Struktura ispitanika obzirom na načine „uljepšavanja“ financijskih izvještaja u njihovim poduzećima (n= 36)

Grafikon 16. Struktura ispitanika s obzirom na upoznatost sa Zakonom o računovodstvu i Hrvatskim standardima financijskog izvještavanja (HSFI), koji služe kao temelj za sastavljanje i objavu financijskih izvještaja malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj (n= 36)

Grafikon 17. Struktura ispitanika prema mišljenju o nedostacima eksterne revizije (n= 22, od ukupno 36 ispitanih)

Grafikon 18. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da su manipulacije na financijskim izvještajima jedan od značajnih problema poslovne današnjice te zbog toga mala i srednja poduzeća ne mogu ostvariti svoj puni potencijal na tržištu (n= 36)

Grafikon 19. Struktura ispitanika prema stavu o tvrdnji da bi trebalo dodatno pojednostaviti financijske izvještaje za mikro, mala i srednja poduzeća (n= 36)

Grafikon 20. Struktura ispitanika prema mišljenju o dodatnoj jednostavnosti financijskih izvještaja za mikro, mala i srednja poduzeća (n= 16, od ukupno 36 ispitanih)

POPIS SLIKA

Slika 1: Normativni okvir računovodstva

Slika 2. Trokut prijevara

Slika 3. Dijamant prijevara

Slika 4. Metode detekcije prijevara

Slika 5. Najučestalije prijevare u pojedinoj industriji

ŽIVOTOPIS

Pavla Turudić

📍 **Kućna** : Skuzini 11, 10000, Zagreb, Hrvatska

✉ **E-adresa**: pavla.turudic1@gmail.com 📞 **Telefonski broj**: (+385) 955279005

♂ **Spol**: Žensko **Datum rođenja**: 29/03/1999 **Državljanstvo**: hrvatsko

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

[2018 – 2021]

Stručna prvostupnica ekonomije

Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet <https://www.efzg.unizg.hr/>

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

[2021 – Trenutačno]

Stručna specijalistica poduzetništva

Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet <https://www.efzg.unizg.hr/>

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

RADNO ISKUSTVO

[2023 – Trenutačno]

Kreditni referent / kreditna referentica

Wustenrot stambena štedionica d.d.

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE B2 ČITANJE B2 PISANJE B2

GOVORNA PRODUKCIJA B2 GOVORNA INTERAKCIJA B2

Razine: A1 i A2: temeljni korisnik; B1 i B2: samostalni korisnik; C1 i C2: iskusni korisnik

DIGITALNE VJEŠTINE

MS Office (Word Excel PowerPoint)

VOZAČKA DOZVOLA

Automobili: B